

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SERAMİK ANA SANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ROMA DÖNEMİ MOZAIKLERİNİN EFES ÖRNEĞİNDE
İNCELENMESİ**

**Hazırlayan
Didem TABANLI**

**Danışman
Yrd. Doç. İ. Alp ÇAM**

İZMİR - 2007

Ek A YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ Roma Dönemi Mozaiklerinin Efes Örneğinde İncelenmesi ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25 \ 06 \ 2007

Didem TABANLI

İmza

Ek B TUTANAK

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün 28.1.6.../07. tarih ve 44. sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği' nin maddesine göre Seramik Anabilim Dalı Seramik Öğrencisi *İncelenen* *İbrahim Tabanlı*' nin *Konuşma Dönemi* *Motiflerin Fes. Örneği* konulu tezi / projesi incelenmiş ve aday 20.../7.../07. tarihinde, saat 10:15 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra 70. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projenin *Hayranlı* olduğuna oy *birliği* ile karar verildi.

BAŞKAN

Yrd. Doç. Ali CAM

ÜYE

Prof. Sevim ÇİZEL

(ÜYE)

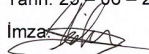
[Signature]

(ÜYE)

Yrd. Doç. Vedat KALCIK

ÜYE

Ek C Y.Ö.K. Dokümantasyon Merkezi Tez Veri Formu

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ		
TEZ / PROJE VERİ FORMU		
Tez / Proje No:	Konu Kodu:	Üniv. Kodu:
• Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.		
Tez / Proje Yazarının		
Soyadı: TABANLI	Adı: DİDEM	
Tezin / Projenin Türkçe Adı: ROMA DÖNEMİ MOZAIKLERİNİN EFES ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ		
Tezin / Projenin Yabancı Dildeki Adı: INVESTIGATING OF THE MOSAICS OF ROME PERIOD ON EPHEBUS SAMPLE		
Tezin / Projenin Yapıldığı		
Üniversite: D.E.Ü.	Enstitü: G.S.E.	Yıl: 2007
Diğer Kuruluşlar:		
Tezin / Projenin Türü:		
Yüksek Lisans:	☒	Dili: TÜRKÇE
Doktora:	☐	Sayfa Sayısı: 75
Tıpta Uzmanlık:	☐	Referans Sayısı: 22
Sanatta Yeterlilik:	☐	
<i>Tez / Proje Danışmanlarının</i>		
Ünvanı: Yrd. Doç.	Adı: İ.ALP	Soyadı: ÇAM
Türkçe Anahtar Kelimeler:		İngilizce Anahtar Kelimeler:
1- Mozaik		1- Mosaic
2- Efes		2- Ephesus
3- Roma Dönemi		3- The Rome Period
4-		4-
5-		5-
Tarih: 25 / 06 – 2007		
İmza: 		
Tezimin Enişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum Evet ☒ Hayır ☐		

ÖZET

Temelleri Antik Yunan ve Roma'nın muhteşem dekorasyon sanatına dayanan Mozaik sanatı en eski, en dayanıklı ve sanat tarihinde daima göz doldurmuş sanatsal ifadelerden biridir.

Mozaik denince akla Roma döneminde yaratılan eserler gelmektedir. Bu çarpıcı eserlerin yaratılmasında eyaletlerin etkisi açıkça görülmektedir. Bu eyaletlerin en önemlilerinden biri de Anadolu'nun batıya açılan kapısı Efes'tir. Antik Efes Kenti buluntuları da bu etkiyi kanıtlamaktadır. Tez kapsamında bu etkiyi gözden kaçırmayarak, Roma dönemi mozaiklerinin sanat tarihi yönünden incelenmiş ve Efes mozaikleri ile yakınlık dereceleri örneklerle belirtilmiştir.

Yüksek lisans bitirme tezim, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak mozağin tanımı ve hangi kelimedenden türediği, daha sonra mozağin tarihi ve tarihsel gelişimini sağlayan yöntemleri, son olarak da roma sanatı ve roma dönemi mozaikleri örneklerle açıklanmıştır. İkinci bölümde Antik Efes Kenti'nin topografyası, adı ve kuruluşu, Efes'in önemi, Selçuk Efes Müzesi'nin kazı ve restorasyon çalışmaları, yamaç ev kronolojisi, roma çağında günlük yaşam ve yamaç evleri ve son olarak da Roma çağı yamaç ev mozaikleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise mozaik tekniği, uygulanışı ve mozaik çeşitleri kısaca açıklanmıştır.

ABSTRACT

Mosaic art is one of the eldest, time-proof and eye pleasing form of artistic expressions basing its foundations in the decoration arts of ancient Greece and Rome.

Works of art created during the Roman period are the ones that pop into mind when mosaic art is mentioned. The influence of the states is clearly obvious in the creation of these striking works of art. One of the most significant of these states is Ephesus, the gateway of Anatolia to the west. Remains of the antique city of Ephesus are proof of such influence. Mosaic works of the Roman period were researched with regard to history of art and their degrees of relationships with mosaics of Ephesus were identified along with examples, without neglecting the influence mentioned, within the context of my thesis.

My graduation thesis consists of three parts. The definition of mosaic, from which word it was derived from, the history of it and the methods which provided its development throughout history, Roman art and the mosaic works of the Roman period are described with examples in the first part. The second part includes the topography of the antique city of Ephesus, her name and establishment, her significance, excavation and restoration activities of the Selcuk Ephesus Museum, the chronology of “hillside houses” (yamaç evler), the life in the Roman age and finally mosaics of the hillside houses of the Roman age are studied. The third part consists of the brief summary of mosaic techniques, applications and types of mosaic.

ÖNSÖZ

Sanat Tarihi ve Arkeoloji, sahip olunması gereken milli bir bilinçtir. Bu bilinç ile çıktığım yolda, resim sanatına duyduğum ilginin etkisiyle de, Mozaik sanatını araştırmaya değer gördüm. Geniş ve detaylı bir araştırmanın sonucu Mozaik sanatının, Sanat Tarihi ve Arkeolojinin harmanlanmasıyla oluştuğunu görmem, bende büyük ilgi ve keyif uyandırdı. Aynı ilgi ve keyfi sizlerle paylaşmak dileğimdir.

“ Roma Dönemi Mozaiklerinin Efes Örneğinde İncelenmesi ” başlıklı, Yüksek Lisans tez çalışmamın hazırlanmasında, benden yardımlarını esirgemeyen, Danışmanım Sayın Yrd. Doç. Alp ÇAM’ a, Bölüm Başkanım Sayın Prof. Sevim ÇİZER’ e, tüm Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü eğitmenlerine ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Didem TABANLI
İZMİR - 2007

İÇİNDEKİLER

ROMA DÖNEMİ MOZAIKLERİNİN EFES ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
YÖK DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM: MOZAIK SANATI

1. 1. Mozaik Nedir?.....	2
1. 2. Mozaik Sanatının Tarihi.....	2
1. 2. 1. Helenizm Öncesi Mozaikler - Çakıl Taşı Mozaikleri.....	5
1. 2. 2. Helenizm Mozaikleri - Tesserae Mozaikleri	9
1. 3. Roma Sanatı Ve Dönemi Mozaikleri.....	11

2. BÖLÜM: ROMA ÇAĞINDA EFES KENTİ VE YAMAÇ EVİ MOZAIKLERİ

2. 1. Efes Topografyası.....	22
2. 2. Adı Ve Kuruluşu.....	24
2. 3. Efes'in Önemi.....	26
2. 4. Kazılar.....	29
2. 5. Eski Eserlerin Korunması.....	30
2. 6. Selçuk Efes Müzesi'nin Kazı ve Restorasyon Çalışmaları.....	31
2. 7. Yamaç Evlerin Kazı Ve Onarımı.....	31
2. 8. Yamaç Evlerin Kronolojisi.....	32
2. 9. Roma Çağında Günlük Yaşam Ve Yamaç Evler.....	35
2. 10. Roma Çağı Yamaç Ev Mozaikleri.....	38

3. BÖLÜM:

ROMA DÖNEMİ MOZAIK TEKNİĞİ VE GELİŞİMİ

	<u>Sayfa</u>
3. 1. Mozaik Gelişim Aşamaları.....	62
3. 2. Genel Mozaik Çeşitleri.....	64
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA.....	72
ÖZGEÇMİŞ	

GİRİŞ

Mozaik, çeşitli renklerdeki taş, metal, cam, mermer, çini, seramik ya da deniz kabuğu gibi küçük ve çeşitli parçaların bir zemin üstünde yan yana getirilmesiyle yapılan figürlü ve figürsüz duvar resimlerine ve taban döşemelerine verilen genel addır.

İç ve dış mimaride, objeler üzerinde, parklarda, meydanlarda ve bahçelerde kalıcı ve dekoratif bir uygulama olarak göze çarpan mozaik çok eski bir tarihin, derin bir kültürün sonucu günümüze ulaşmış en modern sanat dallarının başında gelmektedir.

Roma öncesi dönem ve Roma dönemi, mozaik sanatının en üst düzeyde temsil edildiği zaman dilimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Roma dönemi mozaikleri ince el işçiliği, renk kombinasyonları ve üzerindeki ışık gölge oyunları ile dikkat çeker. Romalı mozaikçiler, geleneksel Roma stilini yerel renk ve desenlerle birleştirmeyi büyük bir ustalıkla başarmış, sembol ve desenlerdeki yarattıkları zenginlikle ve geliştirdikleri tekniklerle Roma mozaiklerine nitelik kazandırmışlardır.

Kuruluşu tarihöncesi çağlara dayanan ve dünyanın en etkileyici antik kentlerinden biri olan Efes Kenti'nin bugün görülebilen kalıntılarının çoğu Roma dönemine aittir. Arkeolojik kazılarda fresk ve mozaik gibi süsleme elemanlarına rastlanması Efes'te dikkatleri evler üzerine çekmiştir. Antik kentlerde bu derece kaliteli işçilikte mozaiklerin seyrek olarak görülmesi benzer evlerin özellikle Roma dönemine ait yapıtların araştırılmaya değer olacağını göstermektedir.

1. BÖLÜM

MOZAİK SANATI

1. 1. Mozaik Nedir?

“Mozaik, bir yüzeyi taş, mineral ve cam gibi malzemelerin, küçük parçacıklarından oluşturulmuş bir desenle, süsleme sanatıdır.

Mozaik sözcüğünün nereden geldiğine ilişkin değişik varsayımlar söz konusudur. Yunanca sözcük “mousa” dan da geldiği söylenirse de, bu kanıtlanmamış bir yoldur. Çünkü “mousaikon”, “mouseion” gibi sözcüklerin kullanımı yenidir. Romalılar “tessera” ya da “tesella” sözcüğü ile bir tek küçük mozaik küpünü ifade etmişlerdir. Çünkü Latince “tessera” küp demek olup çoğul olarak “tesserae” şeklinde ifade edilmektedir. Yer mozağını ise “pavimentum tesseris structum” (küplerle oluşturulmuş bir zemin) olarak tanımlamışlardır.

*İ.S. 300 yıllarında yazılmış biyografilerden *Historiae Augustae*’ de “pictura est de museu” olarak bu terime rastlanmaktadır. Bundan bir yüzyıl sonra Augustinus “musivo picta sunt” ifadesiyle bazı figürlerden bahsetmektedir. Orta çağın dillerinde bu sözcük “mousaque”, “musycke”, “musaico”, “mosaick” ve bunun gibi değişik şekillerde geçmiştir.”¹*

1. 2. Mozaik Sanatının Tarihi

Bilinen antik mozaikler değişik çağlara aittir ve bu mozaikleri kronolojik sıraya göre yerleştirmek oldukça zordur. Çünkü bu sanat belirli bir mekân, kültür ya da zamanda biçimlenip doğmamıştır. Fakat tarihçilere göre genel bir yargı mevcuttur. Mozaik kavramının ilk kullanılmaya başlandığı yer Mezopotamya’dır. Dolayısıyla en eski örnekler de Mezopotamya’da, M.Ö. 4. bine kadar inen Sümer sanatında ve eski Mısır sanatında görülmektedir.

¹ Füsün Tülek, **Geç Roma-Erken Bizans Mozaiklerinde Paganizmden Hıristiyanlığa Geçmiş Bir Motif Olarak Orpheus**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996), 3 s.

“Gerçekte zemini küçük taşlarla süsleme tekniğinin prehistorik çağlardan başlayarak kullanıldığı ve malzemenin nehir yataklarıyla deniz kıyılarından sağlandığı bilinmektedir. M.Ö. 3. bin başlarında Sümer'deki Uruk tapınaklarının avlusuna bitişik duvarlarında yer alan nişlerin* dışı, beyaz badana sürülerek kille kaplanmış, arka duvarları ise kilden yapılmış, terrakota** koniler mozaiklerle süslenmiştir.”²

Bu mozaiklerin çoğu doğal renkte koyu sarıdır; diğerleri ise pişirilmeden önce kırmızı ve siyah boya banyolarına batırılmıştır. Böylece bu üç rengin yardımı ile mozaik sanatçısı, zikzak, diyagonal, üçgen ve balıksırtı motifleriyle süsleyerek, devrinin kilim motiflerinin karakterini vermektedir. İlk tasarımlar basit geometrik şekiller iken sonraları hayvan ve bitki motifleri yapılmıştır. (Bkz. Resim 1)

Resim 1: Uruk Kalıntıları - Staatliche Müzesi / Berlin

“Mısır'da mozaik süsleme, tapınakların sütun ve duvarlarında, mezar odalarında, lahitlerde ve müzik aletleri gibi çeşitli eşyaları süslemede kullanılmaktadır. 1919 yılında, Al Ubaid'de, British Museum kazılarında, Nikhursag tapınağına ait bazı sütun parçalarına rastlanmıştır. Bunlar, kırmızı kireç taşı ve sedeften, kareler ve balıksırtı motiflerinden bantlarla bezenmiştir. Bu taş parçalar

* Niş: Kendisinden geniş bir mekâna açılan ve duvar içine oyulmuş, genellikle, üstü kemer ile örtülü, girinti ya da hücreye verilen addır.

** Terrakota: Sırsız pişmiş toprak ürünlere verilen addır.

² Roger Ling, **Ancient Mosaics**, British Museum Press, London, 1998, 21 s.

tahta bir kabuk üstüne sürülmüş ziftin içine yerleştirilmişlerdir. Hiyeroglifler ve figürler oyuk şeklinde yapılmış ve çok renkli çakıl taşları konularak mozaik süslemeye farklı bir ruh katmışlardır. Mısırda fildişi kutuları da renkli taş ve camlarla işlemişlerdir. Çok renkli çini parçalarıyla da oluşturdukları mozaik eserlerde, genellikle rosace* şeklinde mimari bezeme ile yumurta şeklinde bezeme, kuş şekilleri, tek parça halinde, çimento sathına kakma olarak yerleştirilmiştir. Çini parçalarından başka kullanılan taşlar ise genellikle obsidyen, kuvars, alabaster, sarı kalker, kırmızı akik (cornaline), lacivert taşı, feldspat, mine, yeşil serpantin (yılan taşı) ve siyah granit taşlarıdır. Mısır mozaikleri, bu sağlam taşlarla ve camlardan kesilerek alçı tabakasına konularak bezenmiştir. Figürler genellikle süsleyici özelliklerine karşılık dini özellik taşımaktadır.”³ (Bkz. Resim 2)

Resim 2: Al Ubaid, Nikhursag Tapınağı Mozaik Sütunu

* Rosace: Rozas olarak da bilinir. Oyularak süslenmiş dairesel bir bezektir.

³ Ali Cengiz Üstüner, **Mozaik Sanatı**, Engin Yayıncılık, (birinci basım), İstanbul, 2002, 10 s.

“Yakın doğu uygarlıklarının antik sanatı içinde mozaiklere rastlanmamaktadır. Yunan klasik çağından itibaren Yunanistan ve Anadolu’da, nihayet M.Ö. 2. yy. başlarından itibaren, Roma mozaikleri, İmparatorluğun merkezinden doğu ve batıdaki eyaletlerin hepsine yayılmıştır. Roma İmparatorluğu’nun parçalanmasından sonra, mozaik sanatı İnan ve Bizans toprakları içinde gelişmiştir. Fakat antik dünyanın etkileri, Bizans mozaik sanatında oldukça fazla görülür. Bu etkiler Bizans sanat devirleri içinde gelişerek Rönesans’a aktarılmıştır. Orta çağda, yaklaşık 13. yy.dan sonra kiliselerde giderek daha az kullanılmaya başlanan mozaik, özellikle Rönesans’la birlikte, yerini resim sanatına bırakmıştır. 15. yy.dan 19. yy. başlarına dek mozaik sanatı tahtından inmiş, her ne kadar 19. yy.da İngiltere’de ve Meksika’da yeniden mozaik uygulamaları başlansa da, keski ve çekicin yerini palet ve fırça almıştır. 20. yy.da mozaik modern sanatlarda mimari ile birlikte yeniden gündeme gelmiştir.”⁴

Mozaik sanatının tarihi gelişimini sağlayan iki mükemmel yöntem vardır; Klasik dönemin karakterize edildiği çakıl taşı mozaik ve Helenistik dönemin karakterize edildiği tessera mozaik. Burada, mozaik sanatı tarihinin kolaylıkla anlaşılması için, teknik gelişimlerine göre, aşağıdaki gibi kronolojik bir sıralama oluşturulabilir;

I. Helenizm Öncesi Mozaikler - Çakıl Taşı Mozaikleri

II. Helenizm Mozaikleri -Tessera Mozaikleri

1. 2. 1. Helenizm Öncesi Mozaikler - Çakıl Taşı Mozaikleri

“Çakıl taşı mozaikleri az renkli ve basit örneklerden ibarettir. Mozaığın gelişimindeki ilk yıllarında, kaldırım amaçlı kullanılan çakıl taşı mozaikleri, ilkel yöntemlerle oluşturularak zemin döşemelerinde kullanılmaktaydı. Çağımıza kadar gelen en eski Yunan mozaikleri, muntazam kesilmiş taşlardan, ya da doğal çakıl taşlarından yapılmıştır. Bilinen en eski çakıl taşı mozaik döşemeleri, 30 yıl önce kuzey Yunanistan’daki Olynthus’ta yapılan kazılarda ortaya çıkarılmış olup M.Ö. 5. yy. tarihlidir.

⁴ History of the Antique Mosaic Art, (2006), **Antique art of Mosaic Decorations**, Erişim:14.03.2006, <http://www.frammentiart.com/mosaic-history.aps>

Bu mozaiklerin büyük bir kısmı siyah ve beyaz doğal çakıl taşından yapılmıştır. Bununla beraber bazı kaldırımların döşemeleri koyu kırmızı, yeşil ve pembe çakıl taşları ihtiva etmektedir. Bütün Olynthus mozaikleri ufak, yumuşak çakıl taşlarıyla işlenmiştir. Genel olarak kare mekân içerisinde yuvarlak orta motif, meander ve dalga bordürleriyle çevrelenir. Etrafı sınırlandırılmış madalyon doğu etkisi göstermektedir. Sahillerde ve nehir kenarlarında bulunan çakıl taşları 6cm.yi geçmeyen büyüklükteki taneciklerden meydana gelmişlerdir. Bu tanecikler sarı veya kırmızımtırak – sarı 7cm. kalınlığındaki çimento tabakasına yerleştirilmiştir.”⁵

(Bkz. Resim 3)

Resim 3: Olynthus Çakıl Taşı Mozaïği

M.Ö. 4. yy.da Makedonya Pella'da renkli çakıllarla yapılmış, Dionysus'un aslan avını tasvir eden çakıl mozaik yer döşemesi günümüze kadar korunmuş en iyi örnektir. (Bkz. Resim 4 – 5)

⁵ Üstüner, a.g.e., 24 s.

Resim 4: akıl Taşı Mozağı, Aslan Avı, Pella

Resim 5: Aslan Avı, Pella, Detay

“Siyah - beyaz renklerdeki çakıl taşları çoğunlukla siyah mermer ve kuvars taşlarıyla birlikte kullanılmıştır. Çimento tabakasının açık gri olmasından dolayı kiremitler kırılıp toz haline getirilerek, çimento tabakasına karıştırılıp kırmızımtırak-sarı renk elde edilmiştir. Yeşil ve koyu kırmızı çakıl taşları detaylarda kullanılmıştır. Fakat aynı renkte taşları olan zeminler de ise, beyaz yerine sarımtırak veya siyah yerine grimsi ve mavimsi olarak dizilerek, ışık gölge oyunlarına başvurmuşlardır. Figürlü konulardaki desenlerde, koyu zemin üzerinde açık silüetli, figürlü konuların tekniği vazo resimlerini hatırlatmaktadır.”⁶

Bazı araştırmacılara göre, deniz ya da ırmak kenarından toplanarak oluşturulan çakıl taşı mozaïği, önce Mezopotamya, Frigya ve Pers’lerde kullanılmış doğu kaynaklı bir tekniktir. Başka bir iddia da çakıl mozaïğinin ilk defa Girit’te uygulandığını ve mozaïğin Helenistik bir süsleme biçimi olduğunu öne sürmektedir.

“Yer kaplamada estetikten çok fonksiyonel amaçlı kullanılan çakıl mozaik, ilerleyen tarihlerde kamu binalarında, tapınaklarda ve galerilerde dekoratif etki için ve genellikle geometrik desenlerle kullanılmıştır. M.Ö. 5. yy.da çakıl mozaik tekniği son derece gelişmiştir, ancak takip eden yüzyılda teknik kullanım açısından en yüksek noktaya ulaşmış bir sanat dalı olma özelliği yakalamıştır. M.Ö. 4. yy.dan itibaren mozaik doğal çakıl taşına olan bağımlılığından kurtulmuş, kesme ve kırma tekniklerinin gelişmesiyle renk, desen ve malzeme açısından çeşitlenmiştir. Bu dönemde mozaïğin yuvarlak ve derin kaplar üzerinde de uygulanması mümkün olmuştur.”⁷

⁶ Katherine Dunbabin, **Mosaics of the Grek And Roman World**, Cambridge University Pres, UK, 1999, 18 s.

⁷ **Mozaïğin Kısa Öyküsü**, Erişim: 14.03.2006, <http://www.mozaikci.com/turkce.html>

1. 2. 2. Helenizm Mozaikleri - Tesserae Mozaikleri

“Bir mozaik panosunda çok değişik malzemenin kullanılması gerekmektedir. Ancak gelişim süreci içinde ele alındığında yüzeydeki süsleme malzemesinin köklü değişiklikler geçirdiğini görmekteyiz. Mozaikte ilkin süsleme unsuru olarak farklı renklerde ve çoğunlukla da siyah-beyaz çakıl taşları kullanılmıştır. Zaman içerisinde çakıl taşlarının çeşitli renklerde boyandığına tanık olmaktadır.

Bu dönemde çakılların tıraşlanmış örneklerine de rastlanmıştır. Ancak taşların gerçek tıraşlanması Tesserae denilen teknik, önce eski Yunan, sonraları da Roma mozaiklerinde kendini göstermektedir. Bu teknikte taşlar kübik, dörtgen ve üçgen prizmalar biçiminde önceden kesilip, hazırlanmış ve ardından mozaik panosuna işlenmiştir. Tesserae'nın keşfi mozaik resimsel tarzda yapma arzusundan doğduğu sanılmaktadır. Antik çağın en önemli mozaikleri çakıl ve camdan yapılmış, Tesserae'lerden üretilmiştir. Taştan sonra en önemli mozaik süsleme malzemesi camdır. İlk kez M.Ö. 3. yy. ve 1.yy.lar arasında Helenistik çağda görülmüş ve sanatçılara sınırsız bir renk kullanma olanağı vermiştir. Bu iki ana maddenin dışında mermer, kiremit parçaları, seramik Tesserae'ler, Terrakota parçalar ve nihayet altın ile gümüş kullanılmıştır. Bu son ikisi ilkin Romalılar tarafından uygulanmıştır.”⁸

Helenizm devrindeki mozaikler, önceki dönemlere nispeten daha farklı özelliklere sahiptir. Mozaiklerin özellikle orta motifleri, Opus Vermiculatum* ile yapılmıştır. Figürlü eserlerde, bilhassa dış konturlarını iyice gösterebilecek bir şekilde, bu konturlara paralel renkte farklı taş dizilerinin sıralandığını özellikle Bergama ve Delos döşemelerinde görmek mümkündür. Bu devir mozaiklerinde duruş sakin olmasına rağmen, yine de bir hareket görülmektedir. Motiflerdeki renk değişikliği ve canlılığı, göze çarpmayacak kadar birbirlerine akmakta; bir renkten diğerine çok rahat bir şekilde geçilmektedir. Resimlerde işlenen konular özellikle Bergama mozaiklerinde sert hareketlere sahiptirler. (Bkz. Resim 6–7)

⁸ **Zeugma Tarihçesi**, Erişim: 9.01.2006, <http://www.zeugmaweb.com/zeugma/onem.htm>

* Opus Vermiculatum: Minyatür mozaik de denmektedir. Küçük mozaik parçaların resmin gidişine göre dizilmesiyle oluşturulan mozaik tekniğine verilen addir.

Resim 6: Medusa Başı, Bergama Yer Döşeme Mozaïği

Resim 7: Delos, Yer Döşeme Mozaïği

1. 3. Roma Sanatı Ve Dönemi Mozaikleri

“Anadolu, M.Ö. 3. binden başlayarak daha çok Doğu'dan gelen etkilere açıktı. Ancak bu durum M.Ö. 1200 yıllarından sonra değişerek, Batı ile ilişkiler önem kazanmaya başlamış ve Roma çağının sonuna kadar sürmüştür. Bugünkü Batı uygarlığının kökenini, büyük ölçüde Anadolu topraklarında M.Ö. 1200 yılında başlayan ve uzun yıllar sürecinde gerçekleşen kültür gelişimine borçludur. Ege dünyası uzun yıllar Myken çağının etkisinde kalmıştır. Miletos, Troja, Ephesos buluntuları da bu etkiyi kanıtlamaktadır. Helenistik çağın bitimiyle sanatın merkezi Batı Anadolu ve Yunanistan'dan Roma'ya kaymıştır. Roma sanatının köklerini ise italik Etrüsk ve Helenistik sanatta aramak gerekmektedir.”⁹

“Roma sanatının tüm dallarında eyaletlerin etkisi açıkça görülmektedir. Bu eyaletlerin en önemlilerinden biri de Anadolu'dur. Anadolu, daha tarih öncesi çağlardan beri büyük bir uygarlığın beşiği olmuş ve etkilerini çağlar boyunca sürdürmüştür. Anadolu bu çağda, köklü geçmişinin ve kültür birikiminin de yardımıyla, Roma Çağı'na ayak uydurmuş ve politik bağımsızlığı olmamasına rağmen, sanatını devam ettirmiştir.”¹⁰

Roma sanatı genellikle belirli bir üslup gelişimi göstermemektedir. Romalılar, mimaride, resimde ya da heykelde olsun, ilkçağın değerli bulduğu sanat anlayışlarını benimsemekten kaçınmamışlardır. Üslup anlayışlarında olduğu gibi dinlerinde de farklı inanışları benimsemişlerdir. Bu inanışlara paralel olarak yapıları, evleri, heykelleri, resimleri ve mozaikleri de değişik karakterler göstermektedir. Ancak Hıristiyanlığın yayılmasına doğru, Roma sanatında antikitenin dinin yorumuna göre önemini kaybettiği, dolayısıyla plastik sanatların, anlatım tekniği bakımından natüralist görünüş özelliğini kaybettiği ve natüralist anlatımın bir çeşit sembolizme ve katılığa yerini bıraktığı görülmektedir.

⁹ Haluk Abbasoğlu, (2006), **Yunan ve Roma Sanatı**, Erişim: 10.03.2007, <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/romasanati.htm>

¹⁰ Sadberk Hanım Müzesi(2006), Arkeoloji Bölümü, **Roma Çağı**, Erişim: 05.04.2007, <http://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/turkish/arkeo/roma.htm>

“Romalıların tarihte planlayıcı ve teşkilatçı olarak seçkin bir yerleri vardır. Bu planlamada devlet, kültür ve teşkilat önemli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden Roma sanatı politik güçle birlikte sınırları içine giren ülkelere planlı olarak yayılmıştır. Roma mimarisi, Roma kültürünü bütün ayrıntıları ile içine almaktadır.

Böylelikle Roma sanatının temeli mimaride yatmaktadır. Heykel alanındaki sanatçıların aksine mimarlar genellikle Romalıdır. Bu bakımdan Roma mimarisi, Romalıların görüş ve iradesini tipik bir biçimde şekillendirir. Roma mimarisinde Etrüsklerin rustik unsurları kullanılmaktadır. Klasik ve Barok üsluplu yapılar yer yer aynı zamanlarda görülebilmektedir. Roma mimarisi hakkında en iyi fikir veren evlerdir. Bu evlerin esasını atrium denilen üzeri örtülü, tavanının ortasında bir delik ve tam altında havuz bulunan bir mekân oluşturmaktadır. Bunun çevresinde ise dükkânlar, yemek ve yatak odaları ile bahçe yer almaktadır. Bu tip evlerin yanı sıra sütunlu avlulu Yunan tipi evler ile apartman tipinde çok katlı evler de yapılmıştır. Evlerden başka, zengin kişilerin villaları ve imparator sarayları da Roma uygarlığının zenginliğini ve görkemini gösteren yapılardır.”¹¹

“Roma edebiyatının Helenistik sanatın etkisinde olduğu görülür. Roma heykeli ise Helenistik ifadenin yanında, kendine hâkim bir hükümdarın ölçülü ve sağlam bir duruşuna sahiptir. Fakat bu duruş bir adale abartısı ile biçimlendirilmemiştir. Hiç kuşkusuz Roma'nın barok heykel sanatı da vardır. Ancak baroğun natüralist değerleri, bu heykellerde yansır. Roma heykelleri, Roma resim sanatında kullanılan figürlerle paralellik göstermektedir. Roma resim sanatının, Helenistik sanatın bir devamı olduğu tezi, genellikle kabul gören bir görüştür. Helenistik anlayışın gelişerek Roma sanatında kendine özgü bir resim anlayışına vardığı da gene kabul edilen bir husustur. Zarif endamların yer aldığı, elbise kıvrımlarının ve vücut biçiminin saklanmadığı, renkli ve oylumlu bir kompozisyon şekli, Roma duvarlarında belirlemektedir. Gölge-ışık oyunlarından ve hareketli ifadelerden kaçınılmamıştır. Bu resimler bir odanın tüm duvarlarını bölüm bölüm kaplayan ve ev içi hayatının samimiyetini yansıtan konularıyla, Roma-Helenistik karışımı bir resim kompozisyonudur. Bu konu ve tasvir tekniği, hem kutsal yerler,

¹¹ Adnan Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, (beşinci basım), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1995, 188 s.

hem de evler için aynıdır. Fakat dikkatimizi çeken şey, bu resimlerdeki kimi figürlerin genellikle mitolojik konulu olmasıdır. Özellikle Yunan mitolojisinden figürlerin yer aldığı kompozisyonlarda, Romalıların, Yunanistan'dan sanatçılar ve sanat eserleri getirdiklerini ve onlardan büyük ölçüde etkilendiklerini göstermektedir. Nasıl Yunanlılardan alınan tanrılar zamanla hem isim hem de biçim değiştirmişlerse, Roma resimlerinde ve mozaiklerinde de bu değişim görülmektedir. Dolayısıyla da illüzyonist - klasik bir resim anlayışı ortaya çıkmaktadır.”¹²

“Resim sanatının bir uzantısı olan mozaik sanatında ise akla Roma İmparatorluğu zamanında yaratılan eserler gelmektedir. M.Ö. 18. yy.da Antik Yunanlar taş ve deniz kabuklarını betona dizmişlerdir. Daha çok şehir kaldırımlarında, meydanlarda, ev avlularında dekorasyon amaçlı kullanılan Roma mozaiklerinin her biri şaheser sayılabilecek niteliktedir. Roma İmparatorluğu'nun mozaikçileri, geleneksel Roma stilini yerel renk ve desenlerle birleştirmeyi büyük bir ustalıkla başarmışlar, sembol ve desenlerdeki yarattıkları zenginlikle ve geliştirdikleri tekniklerle Roma mozaiklerine nitelik kazandırmışlardır. Dekorasyonda kullanılan mozaik, önce Roma'dan Akdeniz'e oradan Kuzey Afrika'ya ve son olarak da Avrupa'ya yayılmıştır.”¹³

Roma mozaiklerinde sıklıkla kullanılan motifler meander, dalga, saç örgüsü ve palmetten oluşan bordürlerdir. Bunlar, sistemli yerleştirilmekte ve motifler bütün kompozisyona göre düzenlenmektedir. Döşemenin asıl kompozisyonu, dikdörtgen içine kapatılmış bir kompozisyonudur. Burada dekore edilecek yüzeyin ölçüsü ile bağlılık taşımayan, tekrarlanmış örneklerle doldurulmuş ve bordürle çerçevelenmiş bir alan bulmaktayız. Bu Roma mozaiklerinde çok tutulan bir mozaik olarak sürmüştür. (Bkz. Resim 8)

¹² Martimer Wheeler, **Roma Sanatı Ve Mimarlığı**,(birinci basım), Homer Kitabevi, Haziran, 2004, 46 s.

¹³ Art Academy (2006), **Mozaik**, Erişim: 20.04.2006, www.artacademy.com.tr/dictionary.asp

Resim 8: Roma Dönemi Yer Mozaïği / Winchester Müzesi / İngiltere

“M.S. 1. yy.da Roma mozaikleri, siyah ve beyaz tesseraların, renklerde hiçbir ton derecelendirilmesi olmaksızın kullanıldığı, tek renkli üslupla çalışıldığını görmekteyiz. Kullanılan motifler anahtar desenleri, ağısı modeller, sepet örgüsü, üst üste kabuklar olarak görülmektedir. Daha sonra bu modellere çeşitli daireler, kareler, baklava dilimleri ile yıldız şekilleri eklenmiştir. M.S. 1.yy.ın ortalarına doğru beyaz bir fon üzerine yerleştirilen insan ve hayvan formlarının silüetleri denenmeye başlanmıştır. Bu tarzın tipik örneği Pompei’ de ki Pansa evinde bulunan ‘cave canem’ (köpeğe dikkat) panosudur.”¹⁴ (Bkz. Resim 9)

Resim 9: Köpeğe Dikkat İsimli Yer Mozaïği, Pompei

¹⁴ Dunbabin, a.g.e., 27 s.

"M.S. 1. yy.ın geometrik desenleri M.S. 2. yy.da da devam etmektedir. Dönemin sonlarına doğru geometrik motiflerin yanında, mozaik düzenlemelerde en çok işlenen konular deniz ve mitoloji yaratıklarından nereidler* ve tritonlar** ,av sahneleri, olimpiyat oyunları ve sirk gösterileridir. Roma mozaik sanatında küçük mozaik parçalarıyla döşenmiş balık, kaplan, güvercin, kedi, kuş, aslan, Nil hayvanları, savaş gibi konular betimlenmiştir. Denizle ilgili erken örneklerde, yunuslar, çapalar, üççatalı zıpkınlar en gözde figüral motiflerdir. Mozaik taneleri renk öğesi olarak değerlendirilmiştir. Gölgeleme ve dış çizgiler yağlı boya resim tekniğinde fırça vuruşlarını anımsatmaktadır. Roma dönemi mozaiklerinde su içen güvercinler ve balık kılçığı, kuruyemiş kabuğu, meyve kabuğu, ıstakoz parçaları gibi ziyafet artıklarını canlandıran konular da işlenmiştir. Ayrıca, imgesel içerikli konularla da karşılaşmaktadır. 3.yy. boyunca kesin olarak, Roma yaşamı, Helenistik mitolojik temaların yerine geçmeye yüz tutmuştur."¹⁵ (Bkz. Resim 10–11–12)

Resim 10: Roma Dönemi Yer Mozaïği / Tunus Arkeoloji Müzesi

* Nereidler: Yunan mitolojisinde deniz perileridir. Birbirinden güzel olan bu kardeş periler dalgaların sembolüdür.

** Tritonlar: Belden yukarısı insan, belden aşağısı balık şeklinde, ayakları at ayağına benzeyen deniz tanrılarıdır. Nereidlerin arkadaşlarıdır.

¹⁵ Üstüner, a.g.e., 95 s.

Resim 11: Roma Dönemi Döşeme Mozaïği / Capitoline Müzesi / Roma

Resim 12: Yer Döşeme Mozaïği, Vatikan Müzesi

Önceleri yer döşemesi olarak yapılmış mozaik yapıtlar, basit, bezeyici ya da figüral olarak uygulanmıştır. Hiçbir hikâyeci yönü olmamasına rağmen, ancak M.Ö. 5. yy.dan sonra hem öykücü, hem bezeyici karakterde yapılmaya başlanmasıyla, hele Helenizm çağında, öykücülük ya da yorumlayıcı yönleri daha ağır kaçan yapıtları ile daha çok tutulmuşlardır. Helenizm öncesi başlayan, bir konuyu anlatma aracı olan kompozisyonlarda daha çok mitolojik öykülere yer verilmiştir. Günlük ya da ölü doğa kompozisyonlar Helenizm ile başlamış ve Roma çağında gelişmiştir. Geometrik bordürler içine kapanmış kompozisyonlarda Tanrıların öyküleri, kahramanların, soyluların ve yöneticilerin yaşantıları, savaş ve av gibi olaylar

yansıtılmıştır. Figürlü konular M.Ö. 6. yy.dan sonra daha çok kilise tonozlarında, kubbelerde işlenmiştir. M.S. 6. yy.dan sonra erken döneme bir dönüş görülmektedir. Çok tanrılı dönemden Hıristiyanlığa geçiş ile birlikte, antik döneme ait Roma mozaiklerindeki pek çok desen ve sembol, yeni anlamlar yüklenerek kiliselerde kullanılmaya başlanmış, yerini ve vazgeçilmezliğini koruyarak birer sanat eserine dönüşmeye başlamıştır. (Bkz. Resim 13–14)

Resim 13: Duvar Mozaïği, İssos Savaşı, Pompei

Resim 14: Duvar Mozaïği, İssos Savaşı, Pompei (İskender Detay)

M.S. 2. yy.da yapılmış panonun merkezinde, Dionysos minderler üzerine uzanmış, teni, pembenin çeşitli tonlarında seramik parçalarla betimlenmiştir. Genç bir oğlan ve yaşlı bir satir tarafından üstünlüğü kabul edilen şarap tanrısı, bardağını kaldırarak, yarışı kazandığını ilan ederken, sarhoş Herakles* kulağına flüt çalan genç bir kadını dinleyerek, bardağında kalan son damlaları içer. Resimde görülmekte olan, herkesin başında cam parçalarından yapılmış ve büyük ihtimalle ışık vurduğunda parıldayan, yeşil renkli çelenkler bulunmaktadır. Mermer, kireçtaşı ve cam parçacıklar kullanılmıştır. (Bkz. Resim 15)

Resim 15: Roma Dönemi Mozaïği, Herakles ve Dionysos'un İçki Yarışı / Antakya Mozaikleri – Worcester Müzesi / Amerika

Gaziantep Arkeoloji Müzesinde bulunan ve Zeugma antik şehrindeki villalardan çıkarılan sırlı seramikten yapılmış mozaikler bu dönem eserlerinin en güzel örnekleri arasındadır. Roma devrinin gündelik hayata ve dönemin sanatsal yaşantısına ışık tutmakta olan mozaikleri ile ünlüdür. (Bkz. Resim 16)

* Herakles: Zeus'un oğlu kuvvet tanrısıdır. Latinler Hercule olarak adlandırmışlardır.

Resim 16: Çingene Kızı, Gaziantep Arkeoloji Müzesi

“Başta Tanrılar Tanrısı Zeus, Denizler Tanrısı Poseidon, Aşk ve Güzellik Tanrıçası Aphrodite, Demeter, Psykhe, Eros ve niceleri sanatçıların elinde birer mozağe dönüşmüştür. İ.Ö. 3. yy.da Fırat nehri kıyısında kurulan Roma garnizonu Zeugma'nın villalarını süslemiştir. Kent, İ.S. 256'da Sasanilerin istilasına uğramış; büyük yıkımda mozaikler hasar görmüştür. Gaziantep Arkeoloji Müzesi arkeologlarınca 1992'de bulunan bir mozaik (Bkz. Resim 17) Zeugma'nın 1800 yıllık sessizliğini bozmaya yetmiştir. Gaziantep Arkeoloji Müzesi ve Nizip'teki kazı alanında sergilenen bu buluntular dünyanın en nitelikli mozaik koleksiyonu kabul edilmektedir.”¹⁶

Resim 17: Dionysos ve Ariadne'nin Düğünü / Gaziantep Arkeoloji Müzesi

¹⁶ Zeynep Erdem, “Ephesos”, **Atlas Dergisi**, Sayı:162, Eylül, 2006, 16 s.

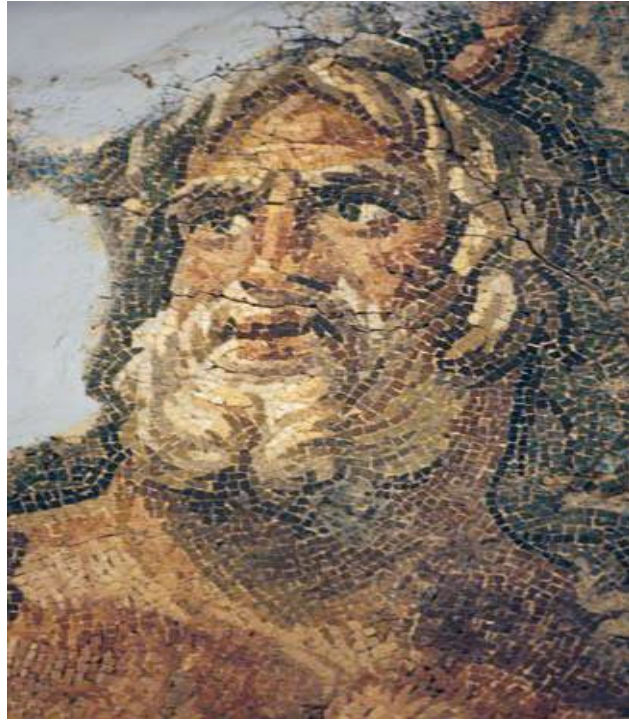
“Tasvir panosundaki on figür soldan sağa doğru; Ayakta duran ve kâse ile içki içen bir erkek figürü- oturur durumda ve elinde meşale tutan bir Menad – sağa doğru yürüyen ve kaldırdığı kollarıyla elinde tuttuğu nesnenin ne olduğu (mozağin bu bölümde tahrip olması nedeniyle) anlaşılamayan giyimli bir kadın figürü, tahtta oturan giyimli bir kadın ile çıplak torsosu etrafında dalgalanan bol kumaş kütleleri ile tasvir edilmiş, başının etrafı, hareli bir erkek figürü tahtın hemen yanında çıplak küçük bir çocuk figürü, sola doğru yürüyen giyimli iki kadın figürü (soldakinin başı tahrip olmuş, sağdaki daha sağlam ve elinde içinde eşyalar bulunan kapağı açık bir kutu tutmaktadır.) en sağda ise, iki elinde de bir tür flüt tutan bir kadın ile arkasında vücudunun üst bölümü çıplak, dağınık saçlı ve sakallı bir erkek figürü yer almaktadır. Merkezdeki grubu oluşturan çiftin yanında bir “Çocuk Eros” un bulunması bunlara yönelik bir armağan kutusu taşıyan sağdaki iki kadın ile kollarının hareketinde Ariadne'nin başına koymak üzere, olasılıkla bir defne çelengi uzattığını veya baht-kader ağını örmek üzere ip eğirdiğini düşündüğümüz, soldaki kadının varlığı, sahnenin merkezindeki bu çiftin Dionysos ile Ariadne birlikteliğini, başka bir deyişle düşününü yansıttığını akla getirmektedir Dionysos'un Ariadne'yi Naxos adasında bulmasından sonra gerçekleştirilen şenlikli evlenme törenleri, Dionysos konulu kompozisyonlarda oldukça sık betimlendiğinden, buradaki sahneyi de Thiasos' dan çok Dionysos ile Ariadne'nin düşünü olarak yorumlamak daha uygun olsa gerek. Sol baştaki Menad, bu evlilikten hoşnut olmayan, Dionysos'u yitirmek üzere olmanın huzursuzluğu ve küskünlüğünü yaşayan bir sevgili durumundadır.”¹⁷

“1992 yılında iki yüzyıl boyunca Roma İmparatorluğunun üst düzey yönetici ve subaylarına ev sahipliği yapan antik kent Zeugma'nın, orta bölümündeki Ayvaz Tepesinin kuzeydoğu yamaçlarında, defineciler tarafından açılan bir tünelin içinde ise, tabanın figürlü mozaiklerle kaplı olduğu görülmüştür. Gaziantep Müzesi Müdürü Rifat Ergeç 'in başkanlığında definecilerin yarım bıraktığı bu kazı çukurunun bulunup temizlenmesiyle başlayan arkeolojik kazılarda, bir Roma villası ve sanatsal açıdan oldukça değerli taban mozaikleri ortaya çıkarılmıştır. M.S. 1. yy.da yapılmış bu villa 8 sütunlu bir atriumu çevreleyen galeriler ve bunların gerisindeki odalardan oluşmaktadır. Galerinin tabanları insan figürlü mozaiklerle, diğer odaların taban

¹⁷ Arkeoloji (2006), **Dionysos'un Düşünü**, Erişim: 01.09.2006 www.arkeo.org/zeugma=dionysos

mozaikleri ise geometrik desenlerle süslenmiştir. Doğu ve Batının önemli merkezleri arasında hareketli bir ticaretin geçiş noktası olan bu kent, Geç Helenistik döneminden Ortaçağ İmparatorluk dönemi yani M.S. 1. ve 2. yy.da altın çağını yaşadığını mozaiklerden anlaşılmaktadır.”¹⁸ (Bkz. Resim 18)

Altın Tesserae’lerin roma dönemine ait ilk örneklerine ise M.Ö. 300’den sonra rastlanmaktadır. Genç Hıristiyan ve Bizans mozaikleri döneminde altın Tesserae’lerin Tanrı ve İsa tasvirlerinde, gümüş ise 2. derecede önemli kişilerde kullanılmaktadır.

Resim 18: Roma Dönemi Tessera Mozaik, Antakya Müzesi

¹⁸ Nezh Başgelen, "Birecik Barajı Tufanından Yeni Gaziantep Müzesi' ne Belkis-Zeugma", **Seramik Türkiye Dergisi**, Sayı:12, 2006, 110 s.

2. BÖLÜM

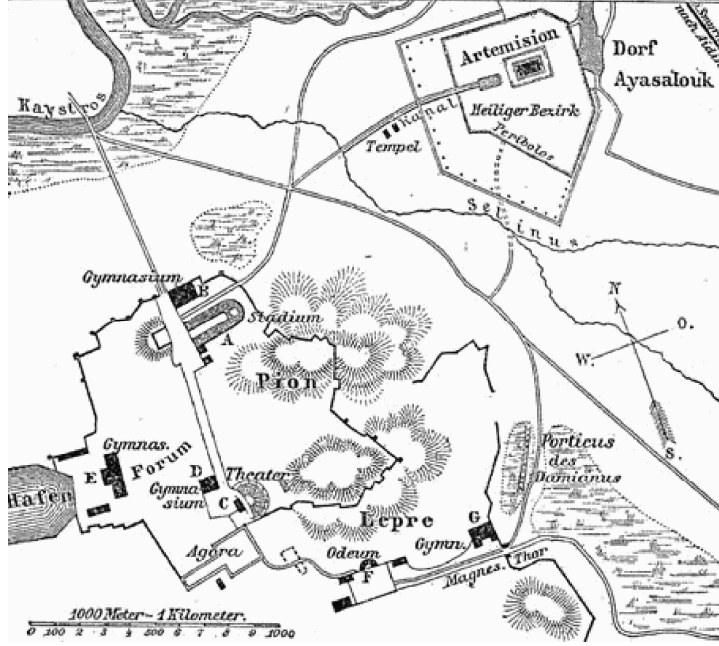
ROMA ÇAĞINDA EFES KENTİ VE YAMAÇ EVİ MOZAIKLERİ

2. 1. Efes Topografyası

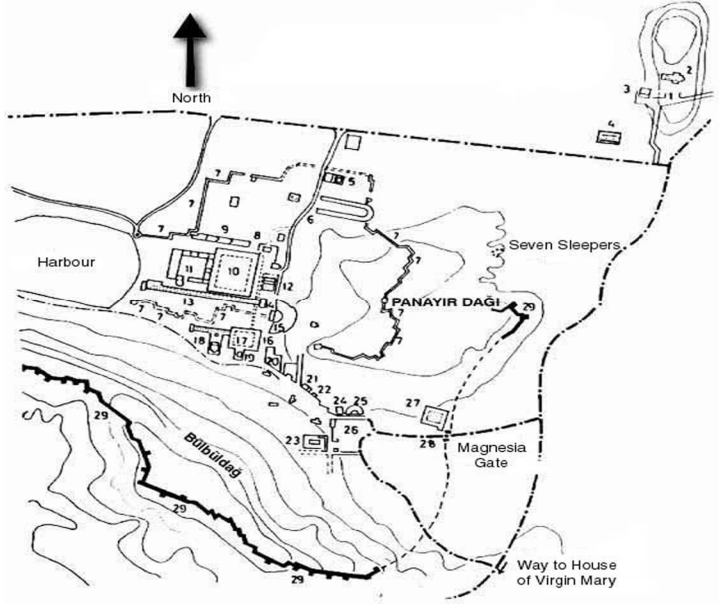
“Efes, Türkiye'nin Ege kıyısında İzmir'in aşağı yukarı 70 km güneyinde, Küçük Menderes'in (Kaystros) deltasında, Sisam (Samos) adasının biraz kuzeyinde yer almaktadır. Antik Yunan çağında burası, İ.Ö. 133 yılında Roma'nın Asya eyaletine katılmış, İonya bölgesinin merkezi idi. Efes'in yerleşim alanı tarih boyunca birkaç kez değişmiştir. Bunun sebebi, çevresinde yer alan Küçük Menderesin ve güneyindeki dağların, iklimsel, sismik ve jeolojik olayları sonucu, deniz seviyesinin ve kıyı şeridinin değişmesidir. Orta çağın ilerleyen dönemlerinde Efes, denizden tamamen uzaklaşmıştır ve Cenevizler tarafından kurulan Scalanuova (Kuşadası) yeni iskelesi olmuştur.

Efes'in Tunç Çağına kadar inen ilk yerleşim çekirdeğinin bulunduğu Ayasuluk tepesi üzerinde inşa edilmiş, geniş görüş alanı olan Bizans – Osmanlı Kalesi'nin etrafında, yirminci yüzyılın başlangıcında Ayasuluk isminde küçük bir köy bulunmaktadır. Yeni ismi Selçuk olan bu yer, günümüzde büyüyen bir ilçe merkezi olmuştur. Ayasuluk'un güney batısında, ünlü Artemis Tapınağı bulunmaktadır. Kente ismini veren Ephesla'yı Yunanlılar, kendi tanrıçaları Artemis ile özdeşleştirmişlerdir. Körfezin karşı kıyısında çift doruklu Panayır Dağı (Lepre) bulunmaktadır. Antik Çağ'da Pion (Bülbül Dağı) olarak isimlendirilmiş olan 155 rakımlı güney doruğu, daha yüksektir ve güneybatı eteğinde ören yerinin Yukarı Kapı Girişi bulunmaktadır. Helenistik surların dışında kalan, derin boğazlarla parçalanmış 133 rakımlı kuzey doruğun doğu yamacının ismi Trakheia idi. Burada Koressos isminde bir liman bulunmaktaydı. Bu limanın etrafında ve kuzeybatısında, üstünde Yarikkaya Tapınağı bulunan dar ve uzun burunda ilk Yunanlıların, Atinalı efsane kahraman Androklos liderliğinde kurdukları yerleşim bulunmaktadır.”¹⁹ (Bkz. Harita: 1 ve Harita: 2)

¹⁹ **Efes Rehberi**, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü Ve Efes Müzesi, İstanbul, 2000, 8 s.

Harita 1: Efes Antik Kenti Haritası

Harita 2: Efes Antik Kenti Planı

(Kaynak: tr.wikipedia.org)

2. 2. Adı Ve Kuruluşu

Efes’le ilgili bilgileri, gün ışığına çıkarılan binlerce yazıt ve diğer arkeolojik buluntulardan edinmekteyiz. Ancak kentin kuruluşuyla ilgili bilgiler yetersizdir. İlkçağ yazarlarından Strabon ve Pausanias, Efes’i Amazonların kurduğunu, halkın çoğunluğunun da Karyalı ve Lelegler’den oluştuğunu kaydederler.

“Tarihçi Heredot’a göre Karyalılar, kendilerini Anadolu’nun en eski halkı saymaktadırlar. En önemli kenti Halikarnassos olan Kayra bölgesinde yaşamaktadırlar. Lelegler ise Trakya ve Ege adalarından Anadolu’ya göçmüşlerdir. Kentin kuruluşu hakkındaki efsanelerde Amazonların önemli bir yeri vardır. Efeslilere göre de Ephesos güzel bir amazondur. Bu nedendir ki Strabon kente Efes denen bir Amazonun adının verildiğinden söz eder. İ.Ö. 7. yy. sonuyla 6. yy. başında yaşamış olan Efesli şair Kallinos’tan, Efes kentini zapteden amazonun Smyrna (İzmir) ismini taşıdığını öğrenmekteyiz.”²⁰

“Kimi yayınlarda Ephesos adının bir Amazonun adından geldiği belirtildiyse de son araştırmalar, kökeninin büyük olasılıkla Mısır ve Hitit kaynaklarında geçen Arzawa ülkesinin başkenti Apaşa olduğu, bu adın 2. yy.dan itibaren Aphotos şeklini aldığı fikrini güçlendirmektedir. Hitit metinlerinde balarısı (apas) ile ilişkili mitoslara rastlanıyor; Apaşa adı da çok eskilerde burada saygı gören bir Tanrıçanın kutsal hayvanı balarısıyla, “ balarısının kenti “ olarak açıklanıyor.”²¹

“Tarih öncesi dönemde Menderes Vadisi ve Küçük Menderesin (Kaystros) arkeolojik buluntular sayesinde bilinen tarihi, Geç Kalkolitik Çağ’da İ.Ö. 5000 yıllarında başlamaktadır. 1995 yılında, Magnesia Kapısı’nın 400 m. güneyinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan çanak, çömlek ve obsidyen aletleri, Efes yöresinde yerleşimin bu çağın sonlarına doğru başlamış olduğunu kanıtlamaktadır. 1990 yılında Ayasuluk Tepesi’nin kuzeyinde Bizans – Osmanlı Kalesi’nin alt yamacında yapılan kazılarda gün ışığına çıkarılmış çanak, çömlek Orta Tunç*

²⁰ Selahattin Erdemgil, **Ephesus**, Archeologist, Director Of The Ephesus Museum, Net Turistik Yayınlar, İstanbul, 1986, 9 s.

²¹ Erdem, **a.g.e.**, 11 s.

* Obsidyen: Volkan camı olarak da bilinir. Volkanik magma tabakasının yeryüzüne çıkarak hızla katılaşması sonucu oluşan taştır.

Çağı'na aittir. İ.Ö. 2. binin 2. yarısından başlayarak Batı ve Güneybatı Anadolu'nun kıyısında Minos yerleşimleri ortaya çıkmaktadır.”²²

Efes ören yerinde, Hadrianus Tapınağı girişindeki frizde Efes 'in 3 bin yıllık kuruluş efsanesi anlatılmaktadır. Efes'in kuruluş öyküsü şu şekildedir;

“Atina kralı Kodros'un cesur oğlu Androklos, Ege'nin karşı yakasını keşfetmek ister. Anadolu'ya göç etmek üzere olan Androklos ve arkadaşları gelecekte kuracakları kentin konusunda kararsızlığa düşünce ünlü Delfi kentindeki Apollon Tapınağı'nın pythia denilen kadın kâhinlerine başvurmuştur. Kâhine göre, bu yeri size bir balık işaret edecek, domuz yol gösterecek der. Bu yöreye gelen Androklos ve arkadaşlarının pişirmek istedikleri balık, bir ateş parçasıyla birlikte sızır, kuru otları tutuşturur. Yanmaya başlayan çalılıktan bir domuz fırlar. Androklos, atıyla birlikte domuzu kovalar ve onu vurur. Kâhinin sözlerinin gerçekleştiğini düşünüp kenti oraya kurar. Bu yer Pion Dağı'nın (Bülbül Dağı) o dönemde iç liman görünümünde olan kuzey kıyısıdır.”²³

Efes kenti yaşadığı süre içinde birçok Kralların ve Ulusların gözü üzerinde olan, savaşlar, katliamlar ve depremler yüzünden sürekli inşa edilen ve yeri değişen bir kenttir. Bu süreç içerisinde birçok İmparatorun yönetimi altına girmiş birçok savaşlar yapılmıştır. Sırasıyla Efes'i Lidya Krallığı, Persler, Sparta Krallığı, Büyük İskender, Bergama Krallığı, Roma Krallığı, Gotlar ve Selçuklular ele geçirmiştir.

“Büyük İskender'in İ.Ö. 333'de kenti almasıyla birlikte 50 yıl süren bir refah dönemi yaşanmıştır. Helenistik dönem boyunca Efes çok parlak günler yaşamıştır. Augustos döneminde Efes Roma'nın Asya eyaletindeki kentlerin en önemlisidir. İ.Ö. 1. yüzyılda kent, önemli bir ticaret merkezi konumundadır. Efes ve tapınak 262'de Gotlar tarafından yıkılmıştır. Kent bundan sonra bir daha eski görkemine ulaşamamıştır. Ortaçağ başlarında Efes, artık liman kenti olmaktan çıkmış ve bir düşünüş içine girmiştir. 1090 yılında Selçuklular tarafından fethedildiğinde de küçük bir kasabaya dönüşmüştür. 14. yüzyılda kısa süren parlak bir dönem yaşayan kent, daha sonra terkedilmiştir.”²⁴

²² Efes Rehberi, **a.g.e.**, 14 s.

²³ Sabahattin Türkoğlu, **Efes'in Öyküsü**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992, 10 s.

²⁴ Doruk Turizm (2006), **Efes**, Erişim: 13.04.2006, <http://www.doruktourism.com/tr/turlar/efes.htm>

“Bugün gezilen Efes ise, Büyük İskender'in generallerinden Lysimakhos tarafından M.Ö. 300 yıllarında kurulmuştur. Efes, Bizans Çağında tekrar yer değiştirmiş ve ilk kez kurulduğu Selçuk'taki Ayasuluk Tepesi'ne gelmiştir. 1330 yılında Türkler tarafından alınan ve Aydınoğulları'nın merkezi olan Ayasuluk, 16. yüzyıl'dan itibaren giderek küçülmeye başlamış, 1923 yılında Cumhuriyetimizin kuruluşundan sonra Selçuk adını almış ve bugün 30.000 kişilik nüfusa sahip turistik bir yer olarak bilinmektedir.”²⁵

2. 3. Efes'in Önemi

Doğu ile Batı arasında başlıca kapı durumunda olan Efes önemli bir liman kenti idi. Bu konumu Efes'in, çağının en önemli politik ve ticaret merkezi olarak gelişmesini ve Roma Devrinde Asya eyaletinin başkenti olmasını sağlamıştır. Bu dönemde kentte 200.000'e yakın kişinin yaşadığı antik kaynakların yanı sıra arkeolojik verilerle de saptanarak, Anadolu'nun en kalabalık kenti unvanını almıştır. Efes Anadolu'nun ki buraya Küçük Asya deniliyordu, batıya açılan kapısıdır. Doğu ülkelerine gitmek isteyen batılılar ve batıya gitmek isteyen doğulular için en elverişli liman burasıdır. Hem doğu hem de batının bütün mallarını orada bulmak mümkündür. Ticaret nedeniyle kent halkı artık tamamen karışık bir hale gelmiştir. İyonyalılar, Lidyalılar, Romalılar hatta Ermeniler ve çok sayıda Yahudi karışmıştır. O çağın tarihçileri Efes'i Asya'nın en büyük ticaret ve bankacılık merkezi olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca Efes bütün Anadolu'yu geçerek güneydoğuda Susa kentine kadar giden Kral Yolu'nun da başlangıç noktasıdır.

Efes, antik çağdaki önemini yalnızca buna borçlu değildir. Anadolu'nun en eski ana tanrıça geleneğine dayalı Artemis kültürünün en büyük tapınağının Efes 'de yer alması önemli bir etkidir. Artemis, Zeus' un kızı Diana, Apollon' un kardeşidir. Efes'teki Artemis Tapınağı dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilir. Antik çağlarda yaşamış tüm insanların, günlük yaşantılarında, tanrıların yeri büyüktür. Örneğin, güneş pırıl pırıl iken Apollon bize güldü denir, şimşek çaktığı zaman Zeus'un gazaba geldiği anlaşılır. Eğer alışverişten söz ediliyorsa Hermes adına yeminler edilir, iyi ürün almak için Demeter'e adaklar sunulurdu. Efes'te ise durum biraz başkadır.

²⁵ Erdemgil, **a.g.e.**, 12 s.

Efes kentinde en büyük tapınak Efes Artemisi'dir. Kentin din tarihinde gücünü en fazla sürdüren tanrıça odur. Buna rağmen çağdaşları gibi Efesliler de diğer tanrılara inanmışlardır ancak bu durum Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesine kadar sürmüştür.

“Androklos kenti kurmadan önce yörede yaşayan Karyalıların ve Leleglerin Kybele denilen ana tanrıçaları vardır ve bu tanrıça başka adlarla ve görüntülerle de olsa Hıristiyanlığın çıkışına kadar güçlü bir şekilde yaşamıştır. Bu da eski halkın kentten ayrılmadığını kanıtlamaktadır. Karşımıza Efes Artemisi olarak çıkan ana tanrıça, İ.Ö. 7000'de Çatalhöyük insanının elinde şekil bularak bereketi simgeleyen, aşırı doğurgan bir kadın görünümü almış ve yolculuğuna başlamıştır. Her şeyin anasıdır; her şeyden güçlüdür; her şeye egemendir. Bütün bu nitelikleriyle önce Anadolu'ya, oradan Mezopotamya, Mısır, Arabistan ve hatta İskandinavya'ya değin karşımıza çıkar. Artemis Tapınağı Tanrıça Artemis adına ilk olarak İ.Ö. 500'lü yıllarda Efes'teki nehrin yakınındaki bataklık kıyıya yapılmıştır. Geçmişin en ünlü eseri olarak bilinmiş, çevresindeki Efes kenti de kültürel ve sosyal bakımlardan uygarlığın beşiği olmuştur. Tapınağın dokunulmazlığından faydalanmak için başı dertte olan herkes, hatta Krallar bile Efes'i bir sığınak olarak tanımışlardır.”²⁶

Bazen Diana da denen Efes tanrıçası Artemis, Yunan Artemisi ile aynı değildir. Yunan Artemisi av tanrıçasıdır. Efes Artemisi ise belinden omuzlarına kadar birçok göğüsle resmedildiği gibi verimlilik, bereket ve doğurganlık tanrıçasıdır. Tapınak yedi defa inşa edilmiştir. Dünyada tamamıyla mermerden yapılan ilk mimari eser olarak bilinmektedir. Bunun yanında sanat tarihi açısından Efes'in önemli bir yeri vardır. Kentte sanat hareketleri çok canlı idi. Halk ve yöneticiler kentlerini ve özellikle Artemis tapınağını süslemek için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Bu yüzden birçok mimar, heykeltıraş ve ressam, caddeleri, tapınakları heykellerle donatmış, evlerin duvarlarına her biri şaheser sayılacak resimli panolar yapmışlardır. Sanatçılar arasında yarışmalar yapılmakta ve halk bu gibi faaliyetlere büyük ilgi göstermekteydiler.

²⁶ Türkoğlu, a.g.e., 9 s.

“Güzel sanatları simgeleyen Müzler^{*}, tiyatro ve eğlenceyle yakından ilgili Dionizos (Baküs) ve hep onunla görülen Satir^{**}, flüt çalan keçi ayaklı Pan^{***}, dans eden Menad^{****} ve ayrıca zafer tanrıçası Nike, sevgiyi sevimli bir biçimde simgeleyen kanatlı çocuk Eros gibi tanrı veya yarı tanrılar hiçbir zaman unutulmamıştır. Bunlar sık sık sanat eserlerini süsleyerek, çok sevilen ve artık geleneksel bir hale dönüşen dekoratif tasvirler halinde yakın çağlara kadar yaşamışlardır. Efes'te imparatorlar adına yapılan birkaç tapınak bulunmaktadır. Tapınakların tekniği ve kullanılan stiller o çağlarda olduğu gibi sonraki yüzyılların mimarisinde de büyük rol oynamıştır.

Adını bölgeden alan İyonik Mimari stilinin ilk örneğinin Efes Artemis Tapınağı olduğu kabul edilir. M.Ö.6. yüzyılda bilim, sanat ve kültürde Milet ile birlikte en ön sırada yer alan Efes, bilge Herakleitos, rüya tabircisi Artemidoros, şair Callinos ve Hipponaks, gramer bilgini Zenodotos, hekim Soranos ve Rufus gibi ünlü kişileri yetiştirmiştir. Evrenin en büyük düşünürlerinden Herakleitos'un Efes'te yaşaması, daha çok ticaretle ilgilenen Efeslilerin, felsefeye karşı da yakın ilgi duyduklarını göstermektedir. Bunun yanında dönemin en büyük anfiteyatrosu da Efes'te bulunmaktadır. Burada tiyatro oyunlarından başka gladyatör oyunları da yapılmaktaydı.”²⁷

Özellikle roma döneminde Efes, altın yıllarını yaşamıştır. Bu çağda iki önemli olay Hıristiyanlığın ortaya çıkışı ve Efes'in yaşadığı süre içinde birçok kralların ve ulusların gözü üzerinde olmasıdır. Bu süreç içerisinde birçok imparatorun yönetimi altına girmiş birçok savaşlar yapılmıştır. Savaşlar, katliamlar ve depremler yüzünden sürekli inşa edilen ve yeri değişen bir kenttir. Hıristiyanlık tarihinde büyük rol oynaması, Romalıların Efes'i inşa etmesi ve Efeslileri özgür bırakması unutulmaması gereken etkenlerdir. Helenistik ve Roma çağlarında en görkemli dönemlerini yaşayan Efes, Roma İmparatoru Augustos zamanında, Asya Eyaleti'nin başkenti olmuş ve nüfusu o dönem (M.Ö. 1.-2. yüzyıl) 200.000 kişiyi aşmıştır. Bu dönemde her yer mermerden yapılmış anıtsal yapılarla donatılmıştır.

*Müz: Yunan mitolojisinde ilham tanrıçalarına verilen addır.

** Satir: Yunan mitolojisinde kır tanrılarının. Sivri uzun kulaklı, boynuzlu, yassı burunlu, keçi ayaklı, kısa kuyruklu ve gövdesi baştan aşağı kıllarla kaplı bir varlıktır.

*** Pan: Sürülerin ve çobanların tanrısıdır.

**** Menad: Dionysos şenliklerinde tanrının yanında dolaşan kadınlardır.

²⁷ Türkoğlu, a.g.e., 21 s.

Efes ve Anadolu arkeolojisi için, Efes kazıları, St. Jean Kilisesi, Belevi Mezar Anıtı ve yakın çevredeki diğer ören yerlerinden getirilen, çok önemli eserleri ile zengin bir yerel müzedir. Miyken, Arkaik, Helenistik, Roma, Bizans ve Türk devirlerine ait eserler içinde çoğunluğu Helenistik, Roma ve Bizans devri eserleri oluşturmaktadır.

2. 4. Kazılar

“Efes'teki ilk arkeolojik kazılar, British Museum adına İngiliz Mühendis J.T. Wood tarafından 1869 yılında başlatılmıştır. Wood, 1863 yılında yöreye gelip Artemis Tapınağı'nı aramışsa da sonuç alamamıştır. 1869 yılında Tiyatro'da bulunduğu bir yazıtta, tiyatrodaki verilecek temsillerde kullanılan dinsel araç ve gereçlerin tapınaktan aldıktan sonra kutsal yolu izleyerek Magnesia Kapısı'ndan kente gireceği ve aynı yoldan geri götürüleceğinden söz edilmekteydi. Bu durumda Wood' un önce Magnesia Kapısı'nı bulması gerekiyordu. Magnesia Kapısı da bu yönde olmalıydı. Wood, Helenistik dönem sur duvarlarını izleyerek Magnesia Kapısını kolayca bulmuştur. Buradan başlayarak çeşitli araştırmalar yapmış, yolu izleyerek ünlü tapınağın yerini saptamıştır. Ancak çeşitli nedenlerle tapınağın kazısını tamamlayamamıştır. Kazıya 1904 yılından sonra D.G. Hogarth devam etmiştir. Günümüzde de süren Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün kazı çalışmaları, 1895 yılında Otto Benndorf tarafından başlatılmıştır. O. Benndorf, Osmanlı Sultanı'ndan izin alarak çalışmalarını sürdürmüştür, daha sonra da Efes'in büyük bir bölümünü satın almıştır. Satın aldığı alan, son yıllarda Türk yetkili makamlarınca kamulaştırılmıştır. Benndorf' tan sonra sırayla Prof. Keil, Prof. Eichler ve 1969 yılında, Prof. Hermann Vetters başkanlığında Efes'in ana caddeleri ve cadde boyunca yer alan önemli yapı ve meydanların kazısı yapılmıştır. Prof. Vetters, yamaç evlerin bir bölümünün kazısını yapmış ve iki evin onarımını tamamlamıştır. Celsus Kitaplığı'nın onarımı da 1978 yılında Prof. Vetters zamanında gerçekleştirilmiştir. 1995 yılından bu yana Prof. Fritz Krienzerger başkanlığında, kazılara devam edilmektedir. 1905 yılına dek ele geçen kazı buluntularının büyük çoğunluğu İngiltere'ye, 1905'ten 1923 yılına dek bulunanların da önemli bir bölümü Avusturya'ya götürülmüştür. 1954 yılında Efes Müzesi Müdürlüğü de kazı ve onarım

*çalışmalarına başlamıştır. 1954'ten bu yana pek çok önemli yapının kazı ve onarımını yapmıştır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 1979 yılında başlattığı "Selçuk – Efes Çevre Düzenleme, Kazı, Onarım Projesi" gereğince hızlı bir çalışma temposu tutturularak özellikle St. Jean Kilisesi, Stadyum Caddesi ve Meryem Ana Kilisesi'ndeki çalışmalara ağırlık verilmiştir."*²⁸

Kazılarda ortaya çıkarılan harabeler, St. Jean Kilisesi - İsabey Camisi - Artemis Tapınağı - Vedius Gymnasyonu - Stadion - Bizans Surları - Meryem Ana Evi -Tiyatro Gymnasyonu - Arcediane -Tiyatro - Mermer Cadde - Agora - Celsus Kitaplığı -Schdstikia Hamamı - Hadrianus Tapınağı -Teras Evler - Kuretler Caddesi - Traianus Çeşmesi - Domitianus Tapınağı- Çarşı Bazilikası - Prytaneon - Odeon - Lysimakhos Surları - Yedi Uyurlardır.

2. 5. Eski Eserlerin Korunması

Geçmişin izleri toprak altında saklandığından asırlarca bozulmadan kalmıştır. Arkeologlarca açığa çıkarılmaları ile geçmiş kültürlerin bu kalıntıları, tarihin araştırılabilir belgelerine dönüşmektedir. Fakat koruyucu toprak, üstlerinden alındığı için bu anıtların sağlamlştırılıp korunması gerekmektedir. Bu yüzden bilim adamları 19. yy.ın sonlarından beri topraktan çıkan eserlerin bulunduğu yerde, korunması için çeşitli teknikleri geliştirip kullanmışlardır. Bugün öncelikle orijinaline uygunluk ve özgünlük ön plandadır. Geçmişin hayali rekonstrüksiyonu ise tarihi değeri olmayan, modern bir taklitçilik olduğundan pek önem taşımamaktadır.

Kullanılan malzemeye göre koruma yani konservasyon teknikleri birbirinden farklı ve pahalıdır. Maden, seramik, cam ve organik maddeler (örneğin, deri veya tahta) müzelere konulabildiğinden, korumaları daha kolaydır. Harabelerin muhafaza edilmesi ise daha zordur; çünkü açık havada duran yapılar daha çabuk yıpranmaktadır. Harabelerin bozulmasında bir diğer etken ise insandır. Tarihin dokümantasyonu olan bir eser, bütün ilgi duyan ziyaretçilere göstermek, bu anıtların yıkılma riskini arttırmaktadır ve konservatörün en büyük sorunlarından biri olmaktadır.

²⁸ Erdemgil, **a.g.e.**, 25 s.

2. 6. Selçuk Efes Müzesi'nin Kazı ve Restorasyon Çalışmaları

“T.C. Kültür Bakanlığı adına Efes Müzesi'nce yapılan kazı çalışmaları, 1959 yılında, Dr. Musa Baran tarafından başlatılmıştır. 1962 yılına kadar Efes Aşağı (Tetragonos) Agora, Büyük Tiyatro ve St. Jean Kilisesi çevresinde yoğun kazılar sürdürülmüştür. Dr. Musa Baran aynı yıllarda Y. Mimar Cevat Sezer ile birlikte Odeon'da ilk restorasyonu başlatmış, ayrıca Kuretler Caddesi ve Aşağı Agora'daki düzenlemeleri yaparak sütunları ayağa kaldırmıştır.

1963 ve 1979 yılları arasında Müze Müdürü Sabahattin Türkoğlu'nun başkanlığında Efes Domitianus Tapınağı kazılarak açığa çıkarılmış ve küçük onarımları yapılmıştır. 1979 ve 1995 yılları arasında Müze Müdürü Selahattin Erdemgil başkanlığında, Tiyatro Caddesinin önemli bir bölümünün kazı ve restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Bu dönem içinde Meryem Kilisesi'nin köklü onarım ve çevre düzenlemeleri yapılmış, kilisenin önemli bir bölümünün ayağa kaldırılması sağlanmıştır. St. Jean Kilisesi kazı ve onarım çalışmaları; 1973'ten bu yana Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın başkanlığında devam eden çalışmalarda, 1974'ten itibaren Sabahattin Türkoğlu ve 1979 yılından itibaren Selahattin Erdemgil arazi başkanlığını üstlenmiştir. Kazı heyetinde Ahmet Dönmez, Arkeolog Mustafa Büyükkolancı, Mimar Mehmet Sıtkı Erol, 1985 yılından itibaren Meral Akurgal görev almışlardır. Kazının giderleri, T.C. Kültür Bakanlığı yanında 1998 yılına kadar ABD'den George Quatman'nın ölümünden sonrada oğlu John Quatman tarafından kurulan bir fondan karşılanmıştır. 1999'dan itibaren Efes 2000 Vakfı ve yine ABD'den Grand Circle Foundation tarafından desteklenmektedir.”²⁹

2. 7. Yamaç Evlerin Kazı Ve Onarımı

“1957–1958 yıllarında Prof. Dr. Franz Miltner başkanlığındaki Efes kazıları sırasında, Prof. Dr. Fritz Eichler tarafından Alytarches stoası* ve arkasındaki dükkânlarda kazılara başlanmıştır. Sonraki yıllarda kazılar yamaçta, birinci adadaki evlerde sürdürülmüştür. 1969 yılında Prof. Dr. Hermann Vettters başkanlığındaki kazılar, ikinci adadaki evlerde yoğunlaştırılmıştır. Bu tarihten sonraki çalışmalarda

²⁹ Efes Rehberi, a.g.e., 40 s.

* Stoa: Tek ya da iki katlı, çatılı, uzunlamasına gelişmiş bir plan düzeni gösteren antik yapı türüdür.

kazıların yanı sıra restorasyona da ağırlık verilmiştir. Restorasyon çalışmalarının en önemli bölümünü 1979 yılında başlanan çatı projesi oluşturur. Projede öncelikle A ve B evi olarak adlandırılan iki evin restorasyonunun tamamlanması ve üzerini antik biçimine uygun, koruyucu bir çatı ile örtülmesi amaçlanmıştır. Restoratör mimar Gilbert Wiplinger'in hazırlayıp uyguladığı bu projenin birinci bölümü ve evlerde Dr. Karl Herold başkanlığında Türk, Avusturya ve İsviçreli restoratörlerden oluşan bir ekip tarafından yürütülen mozaik ve fresklerin onarımı 1985 yılında tamamlanarak Türkiye'de ilk harabe - müze olarak törenle ziyarete açılmıştır.

Yamaçta, ikinci adada kazısı tamamlanan diğer evlerde de aynı proje doğrultusunda çalışmalar sürdürülmektedir. Her ev, restorasyonu tamamlandıktan sonra ziyarete açılacak ve Yamaç Evleri bir bütün olarak antik çağ evleri ve günlük yaşantısı konusunda ziyaretçilere ayrıntılı bilgi verecektir.

Yamaç Evleri kazıları sırasında, evlerin deprem ve yangın sonucu oturulamaz duruma geldiğini kanıtlayan izler saptanmıştır. Ayrıca, evlerin değişik evrelerdeki kullanımı ve ikinci katın varlığını gösteren kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Kazılar sonucu mermer, fildişi ve bronz gibi değerli malzemeden yapılmış, çok sayıda heykel, mobilya parçası, süs eşyası, kandil ve mutfak eşyası gibi buluntular ele geçmiştir. Bu buluntular ve evler Efes arkeolojisine yeni boyutlar kazandırmıştır. En azından kentteki ayrıcalıklı kişilerin Kuretler Caddesinin güneyindeki dükkânların arkasında, teraslar üzerine yapılan görkemli evlerde oturdukları anlaşılmıştır.”³⁰

2. 8. Yamaç Evlerin Kronolojisi

“Kazılar sonucunda Yamaç Evlerin en erken İ.S. 1. yy.da, Augustus döneminde yapıldığını ve İ.S. 7. yy.a dek birçok kez onarım ve değişiklikler yapılarak kullanıldığını gösteren kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Evler İ.S. 2. yy.da büyük değişikliklere uğramıştır. İ.S. 4. yy. ortalarına rastlayan (İ.S. 355, 358 ve 368 yıllarındaki) büyük depremler Efes'in büyük bölümüyle birlikte Yamaç Evlere de zarar vermiştir. Depremler sonrasında birçok anıtsal yapı ve Kutsal Caddenin bir bölümü alalecele onarılmış, evler yeniden ayağa kaldırılmıştır. Bu dönemde Efes'in eski görkemi yok olmaya başladığından, ekonomik koşullar onarımların masrafsız,

³⁰ Selahattin Erdemgil ve diğerleri; **Efes Yamaç Evleri**, Hitit Color, İzmir, [yıl bilinmiyor], 7 s.

dolayısıyla, özensiz yapılmasını gerektirmiştir. A evinin bu onarımlar sırasında, büyük değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Evin Peristilinde* bu değişiklikler açıkça gözlenebilmektedir.

Sekiz sütunlu Impluviumun** kuzeyi bir duvarla bölünerek iki ayrı oda haline getirilmiş, duvar önüne bir çeşme yapılmıştır. Bu durum Peristilin daralmasına yol açtığından sütun sayısı dörde indirilmiştir. Peristilin kuzeyindeki Triclinium'lar*** bu değişiklikler yüzünden asıl fonksiyonlarını kaybetmişlerdir. Aynı dönemde A evine ait A7 ve AB1 odaları arasındaki kemerli giriş ve AB1 odasının Peristile açılan kapısı kapatılmış, AB1 odası evin arka bölümündeki AB2, AB3 ve AB4 odaları ile birlikte B evinin bir bölümü haline getirilmiştir. İ.S. 4. yüzyıldaki onarımlar sırasında B evinin büyük değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde B evi A evine ait bazı odaları içine alacak kadar genişlemiştir. Tablinium**** ve Triclinium'da görülen çok güzel işçilikteki cam mozaikler de evin bu dönemde en parlak dönemini yaşadığını göstermektedir. İ.S. 6 yy sonu 7. yy başlarındaki Arap akınları sırasında, Efes'in küçüldüğü ve eski önemini kaybettiği bir dönemde önemsiz ve acele bir onarım görmüştür. İ.S. 7. yüzyıldan sonra Yamaç Evler artık tamamen kullanılmaz hale gelmiş, evlerin batısı Orta Çağ'da yapılan su değirmenlerinin altında kalmıştır.³¹ (Bkz. Plan: 1 ve Plan: 2)

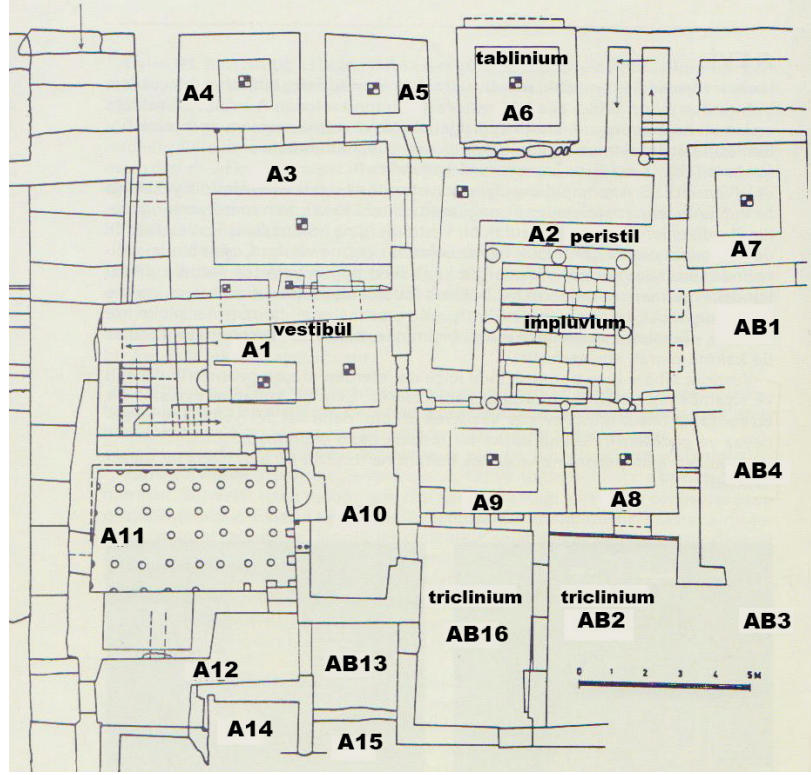
* Peristil: Antik mimarlıkta tapınak ya da avlunun çevresini dolanan sürekli sütun dizisidir. Büyük evlerde, üç kenarı sütunlu avlular için kullanılan addır.

** Impluvium: Antik Roma evlerinin atrium denilen avlularının ortasında bulunan ve içinde damdan akan yağmur suyunun toplandığı havuza verilen addır.

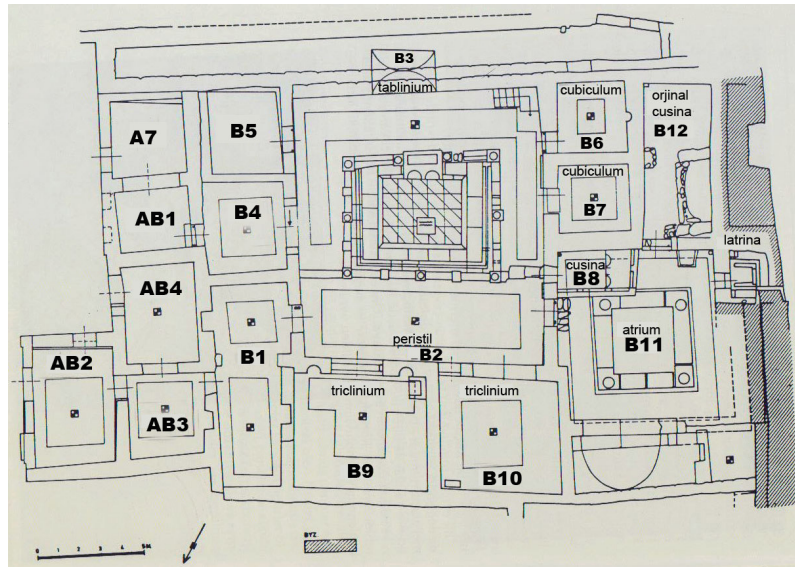
*** Triclinium: Antik Roma evinde yemek odasına verilen addır.

**** Tablinium: Antik Roma evlerinde üç yönden kapalı, ön cephesi atriuma açılan odaya verilen addır.

³¹ Erdemgil ve diğerleri, **a.g.e.**, 53 s.

Plan 1: Yamaç Evler A Evi Planı

Plan 2: Yamaç Evler B Evi Planı

(Kaynak: Efes Yamaç Evleri)

2. 9. Roma Çağında Günlük Yaşam Ve Yamaç Evler

Roma İmparatorluk döneminde Yamaç Evlere Kuretler Caddesi ve Mermer Caddeden bakıldığında yalnızca kırmızı kiremitli çatıları görülmektedir. (Bkz. Resim 19) Dışa kapalı ve sade olan evlere çok gerekmedikçe pencere yapılmamıştır. Bu haliyle evler, dış görünümü gösterişli, içi sade olan tapınaklara zıttır. Yamaç Evlerinin dış görünümlerinin sadeliğine karşılık içleri zengindir. Evlerde konfor ve rahatlık için her şey düşünülmüştür. Kazılar sırasında evlerin donanımı konusunda aydınlatıcı fazla buluntu ele geçmemiştir. Kişisel eşyanın az olması, evlerdeki eşyanın da az olduğunu düşündürülebilir. Efes Yamaç Evleri, kent merkezindeki konumu ile ana caddelere, agora ve hamamlara, kitaplığa yakındır. Ayrıca, evlerin konforu, inşaatları sırasında emek ve masraftan kaçınılmamış olması da içlerinde yaşayanların sıradan kişiler olmadıklarını gösterir. Bu evler bazen müstakil villalar halinde, bazen bahçeli, yan yana, bazen çok katlı blok yapılar biçiminde, bazen kiralık, bazen de kenar mahallelerde gecekondu tipinde olmaktadır. Efes'te bulunan evlerin çoğunun zenginlere ait olduğu anlaşılmaktadır. Zira o çağın her türlü konforunu içermektedirler.

“Roma ev düzenlerinde aile ve ocak kutsaldır. Aile ocağının ruhu, koruyucusu olan Vesta, en çok değer verilen tanrılar arasında yer almaktadır. Ailenin basit dinsel törenleri vardır. Bu törenler yeni ihtiyaçlara göre kendileri uydurmuşlardır. Evlerde her gün dua edilir, tanrılar yardıma çağırılırdı. Aile başkanı olan baba, törensel sözler söyler, törenleri yönetir. Yemekler dinsel bir hava içinde yenir, tanrılar için yere şarap saçılır, tütsü yapılırdı. Evlerde anne, baba, çocuklar, hizmetçi ve köleler olmak üzere kalabalık bir aile topluluğu yaşanırdı. Eğitim, anne ve baba tarafından yapılır, çocuklara pratik bilgiler verilirdi. Genellikle sabahları erken kalkılır, incir, üzüm gibi meyvelerden oluşan kahvaltı yapılır, ana caddelere ya da agoralara alışverişe gidilirdi. Öğleden sonraları çoğunlukla ev sahipleri hizmetçileri ile birlikte hamama gitmeyi tercih ederlerdi. Hamamda yıkanılıp güzel kokulu yağlarla masaj yapıldıktan sonra apoditeriumda oturulup devlet işleri üzerine tartışılırdı. Akşamları balık, domuz ya da av hayvanlarının eti yenir, şarap içilirdi. Yemekler kilineler** üzerine yarım yatarak yenirdi. Çeşitli tiplerde yapılan kilinelerin üzeri değerli ve göz alıcı kumaşlarla kaplanırdı. Yemek sırasında Efes'te üretilen*

* Apoditerium: Roma hamamlarında soyunma bölümü.

** Kiline: Antik Roma'da dikdörtgen biçimli üzerine oturan eşyaya verilen addır.

megara kâseleri ya da kulplu maşrapalarla şarap içilir, sohbet edilirdi. Şarap, yemek servisi yapan çoğu Afrikalı köleler tarafından yonca ağızlı kaplardan kadehlere doldurulurdu. Geceleri evler, kandiller ile aydınlatılırdı. Kandillerde kalitesiz zeytinyağı kullanılırdı. Amphoralar içinde depo edilen şarap içildiği gibi tanrılara sunuda da kullanılmaktaydı.

Ev yaşamında, orta yerinde havuz bulunan, atrium denilen bir avlu, genellikle roma evlerinin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Çatının havuz üstüne rastlayan kısmı açıktır ve yağmur buradan içeriye, havuzun içine yağmaktadır. Bu bakımdan havuza aynı zamanda İmpluvium (yağmurluk) denmektedir. Avlu, bunun etrafında yer alan revaklar ve onların gerisindeki odalarla çevrilidir. Daha zengin evlerde etrafı sütunlarla çevrili, adına peristil denilen başka bir avlu biçimine rastlanılmıştır. Buralar misafir ağırlamak, uyumak, dinlenmek, çalışmak için özel bölümleri içermektedir.

Gün ışığı küçük pencerelerden, fakat daha çok havuzun üzerindeki açıklıktan sağlanmaktadır. Ev ve dükkân gibi küçük yapılar, Efes kentinde taş ve tuğladan yapılmıştır. Üstü ahşap çatı ve kiremitle kapatılan bu evlerin duvarlarına, özel bir sıva vurularak bunun üzerine çeşitli resimler yapılarak, mermer görünümü verilmeye çalışılmıştır. Çok zengin olanlar ise belli seviyeye kadar mermer kaplıdır. Bazen duvarlarda özel hücreler, yani nişler ve çeşmeler bulunmaktadır. Efes'te bunların her türünü görme olanağı mümkündür. Büyük kamu yapıları, çok para ve uzun süre harcanarak inşa edilmekteydi. Her şeyden önce gerekli taş bloklarının, ocakta kesilerek taşınması zorluğu vardı. Efes yakınlarında, özellikle bugünkü Belevi Köyü civarı en iyi mermer ocaklarına sahiptir. Burada bulunan o çağlara ait ocaklardan birinde taş işçilerinin, kaya üzerine yapılmış kabartmalarına rastlanılmaktadır.³²

“Yamaç Evler Peristili ev tipinin en güzel ve gelişmiş örnekleridirler, duvarları ve tabanları zengin bir süslemeye sahip bu evler, plan olarak da kullanışlıdır. Planlamada esas alınan peristil, 25–50 metrekare büyüklüğünde ve evin merkezindedir. Kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı peristilin ortasında, evin ışık ve havasının sağlandığı İmpluvium bulunurdu. Genellikle 15–20 cm derinliğinde, havuza benzer tarzda planlanan İmpluviumu, yağmur suları ile düşünülen bir oluk çevreler. İmpluvium evin ışığı için yeterli gelmediği ve pencere bulunmadığı için bazı odalar karanlık ya da loştur. Odalara genellikle çift katlı kapılar ile girilmektedir. Bazı

³² Türkoğlu, a.g.e., 60 s.

odaların girişlerindeki eşik taşlarında kapılara ait zivana delikleri ve aşınma izleri görülebilir durumdadır. Evler iki, bazıları ise üç katlıdır. Alt katlar günlük yaşantıyla ilgili bölümleri içermekte, üst katlarda genellikle yatak odası, çocuk odası gibi bölümler bulunmaktadır. Evlerin uygun bölümlerine tuvalet yapılmıştır. Birkaç kişiyi alabilecek büyüklükte planlanan tuvaletlerde, Efes'teki diğer tuvaletlerde olduğu gibi delikli oturma blokları ve altında ana kanalizasyona bağlı pis su sistemi vardır. Tuvalet duvarları evin diğer bölümlerinde olduğu gibi fresklerle süslenmiştir. (Bkz. Resim 20)

Resim 20: Yamaç Evler, Peristili Ev

Yamaç Evler ev sisteminde, ısı fazla değişmez. Buna karşın, her evde hamamlardaki gibi ısıtma sistemi vardır. Sistemin merkezi aynı zamanda, küçük bir hamam olarak da kullanılmıştır. Hamamın ısıtma sistemindeki sıcak hava, kışın künklerle evin diğer bölümlerine sevk edilmiş ve evin ısınması sağlanmıştır. Bu sisteme bağlı olarak yemek odası, mutfak ve latrina** önündeki çeşmelerden sıcak ve soğuk su birlikte akmaktadır. Roma dönemi suyolları, büyük para ve emek harcamasıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak yinede her zaman güvenli değildir. Su kemerlerinde ya da kanallarında arıza olması sık sık karşılaşılan olaylardandır. Bu yüzden evlerin hemen hepsinde sarnıç ya da kuyu yapılması zorunlu olmuştur. Bu kuyu ve sarnıçlarda günümüzde de su toplanmaktadır. Kuyular her zaman kullanılmadıklarından ağızları mermer bir kapakla sıkıca kapatılmıştır.»³³*

2. 10. Roma Çağı Yamaç Ev Mozaikleri

“Yaklaşık yüz yıldan bu yana sürdürülmekte olan Efes kazılarında, daha çok anıtsal ve resmi yapılar ön planda tutulmuşken, son yıllarda arkeolojik kazılarda yeni bir anlayışın ortaya çıkması kent halkının günlük yaşantısını geçirdiği evlerin de araştırılmasını gerektirmektedir. Kuretler Caddesi ile Mermer Cadde'nin kesiştiği yerde bulunan yapılarda, fresk ve mozaik gibi süsleme elemanlarına rastlanması, Efes'te dikkatleri evler üzerine çekmiştir.

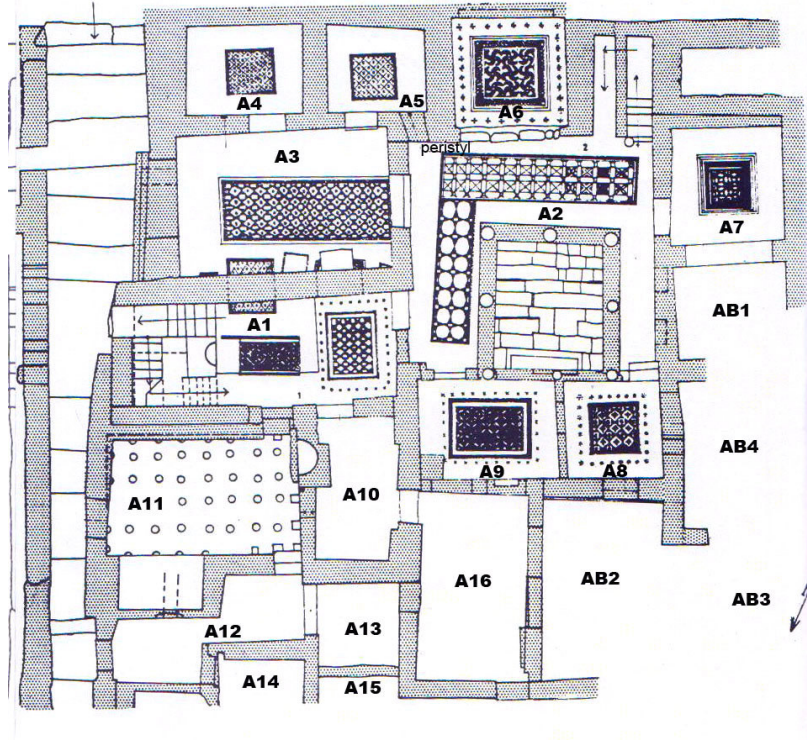
Yamaç Evlerde inşaat malzemesi olarak taş ve tuğla bol harçla birlikte kullanılmıştır. Evlerin tabanı tümüyle mozaik ile kaplanmıştı. Roma döneminin karakteristik özelliklerini taşıyan bu mozaikler genellikle siyah beyaz ve geometrik desenli olmakla birlikte çok renkli, figürlü ve mitolojik konulu mozaiklerde vardır. Mozaiklerin sık sık bozularak tamir edildikleri, taşların farklı boyutta ve renkte oluşmalarından anlaşılmaktadır. Mozaığın tamir edilemeyecek kadar bozulduğu durumlarda, tümüyle değiştirildiği, zamanın modasına göre yeniden yapıldığı görülmektedir. Bu şekilde, farklı dönemlere ait, yan yana ve aynı düzende mozaiklere kolaylıkla rastlanılmaktadır.»³⁴

* Künk: Su akıtmaya yarayan toprak ve çimento harcından yapılan borulardır.

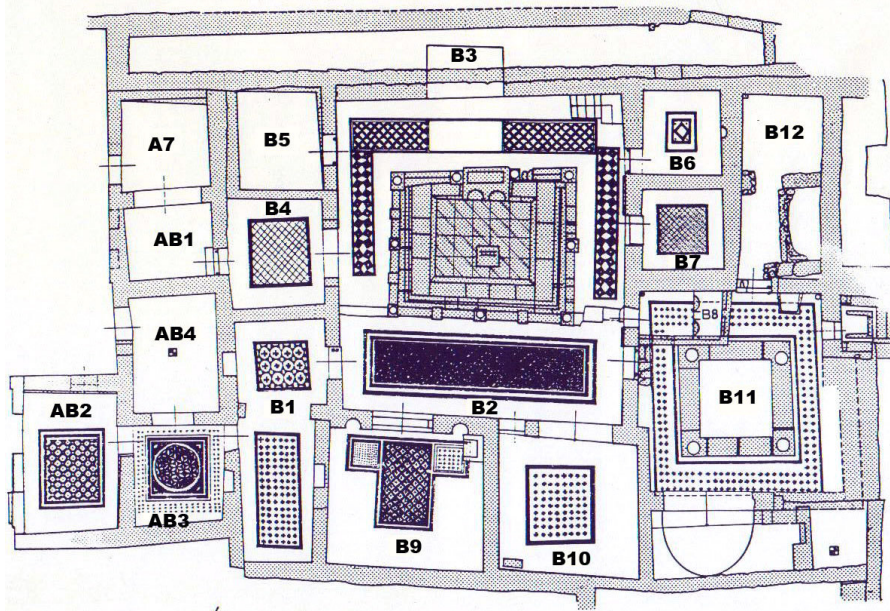
** Latrina: Antik Roma'da bir duvar boyunca yüksekçe bir seki üzerine açılmış deliklerden oluşan genel helaya verilen addır.

³³ Erdemgil ve diğerleri, **a.g.e.**, 10 s.

³⁴ Werner Jobst, **Römische Mosaiken Aus Ephesos I**, Verlag, Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Avusturya, 1977, 35 s.

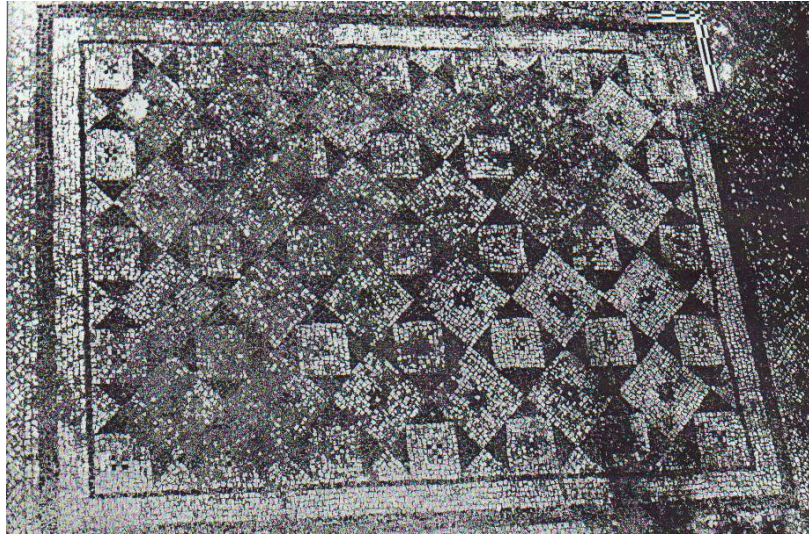
Plan 3: A Evi Mozaik Planı

Plan 4: B Evi Mozaik Planı

(Kaynak: Efes Yamaç Evleri)

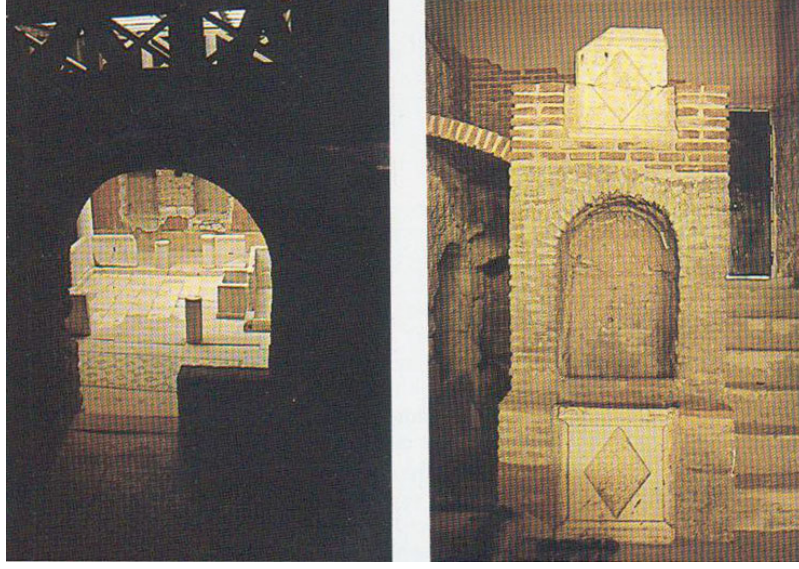
A1 Vestibül¹: Ana kapıdan girişte evin oturma ve servis bölümlerinin yer aldığı birinci kata inen merdivenler ile sağ tarafta ikinci kata çıkan merdivenler görülür. Merdivenlerden inildiğinde, ufak bir vestibüle (giriş holüne) ulaşılır. Vestibül'ün doğusunda, önünde çift küçük havuzu olan bir çeşme vardır. Çeşmenin içi orijinalinde tümüyle mermer plakalar ile kaplı iken, bugün yalnızca yarım kubbesi içindeki mermer mozaiklerin bir bölümü kalabilmiştir. Havuz önüne ve çeşme alınlığına başka bir yapıdan getirilmiş, alt ve üstü silmeli iki mermer plaka konulmuş, plakaların içi baklava dilimi biçiminde, olasılıkla farklı renkte mermer ile kakma olarak süslenmiştir. (Bkz. Resim 21)

Resim 21: A1 Odası Taban Mozaïği

Vestibül tabanı ince bordür içinde iç içe dairelerden oluşan geometrik desenli ve siyah-beyaz renkli bir mozaikle kaplanmıştır. Evin ilk kullanım evresine ait bu mozaïğin, batısı ikinci evrede kesilerek 20 cm. daha üst seviyede yine siyah-beyaz ve geometrik desenli başka bir mozaik pano yapılmıştır. Vestibülden evin peristiline ve servis bölümüne tonozlu iki ayrı geçiş ile ulaşılmaktadır. (Bkz. Resim 22 – 23)

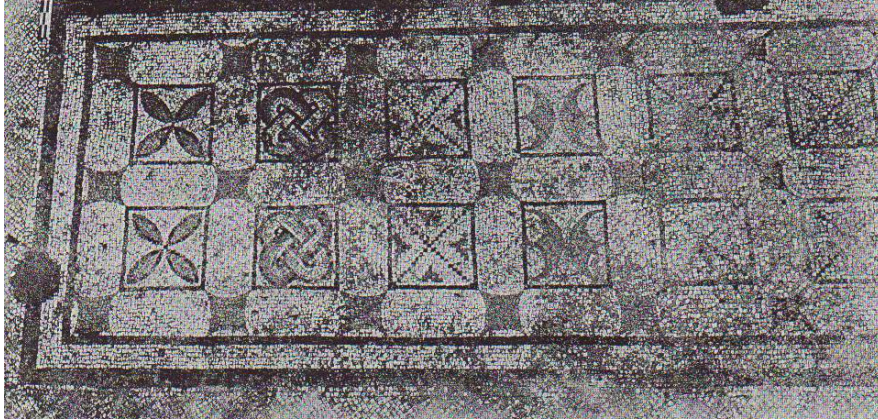
* Vestibül: Antik Roma evinde giriş mekânıdır.

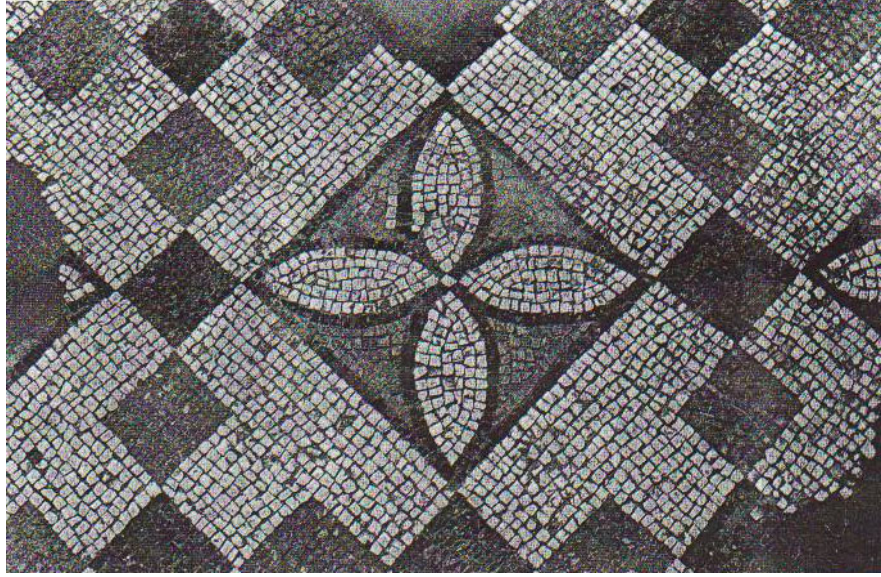
Resim 22: A Evi Vestibülünden
İmpluvium' a Bakış

Resim 23: A1 Giriş Merdivenleri Ve
Çeşme

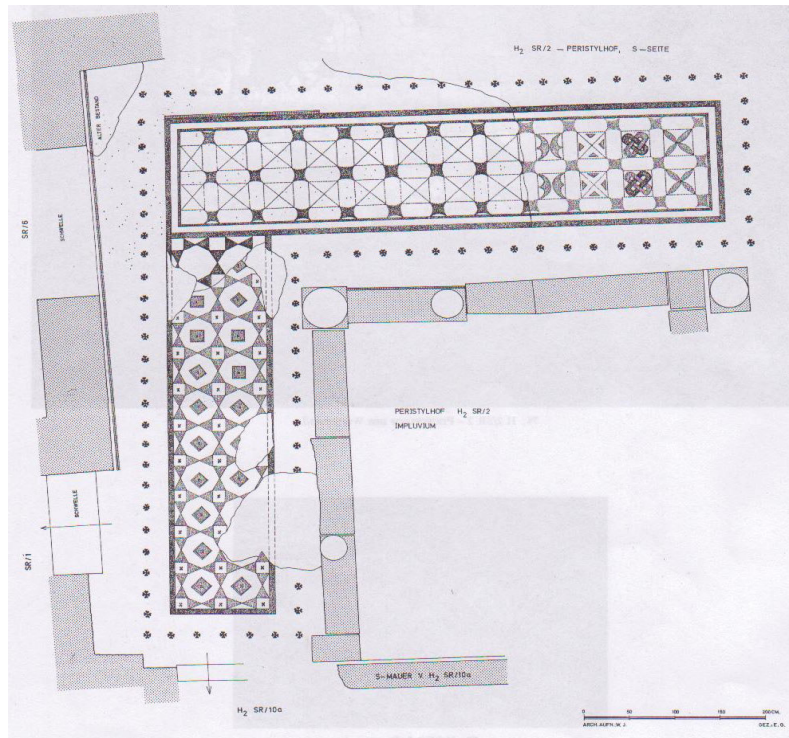
A2 Peristil: Evin oturma bölümlerinin açıldığı, ışık ve havanın sağlandığı Peristil ortada yaklaşık kare planlı İmpluvium' a açılır. Peristil tabanı tümüyle mozaiklerle kaplanmıştır. Doğu ve güneydeki mozaikler ince, çift bordürlü, içleri siyah ve sarının çeşitli tonlarında geometrik desenli panolar halinde yapılmıştır. (Bkz. Resim 24 – 25 – 26 – 27 – plan 5)

Resim 24: A2 Taban Mozaïği

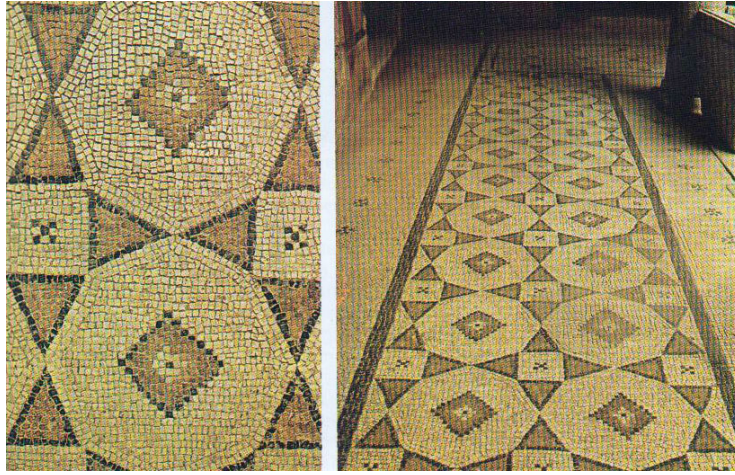
Resim 25: A2 Taban Mozaïği (Detay)

Plan 5: A2 Taban Mozaïği Planı

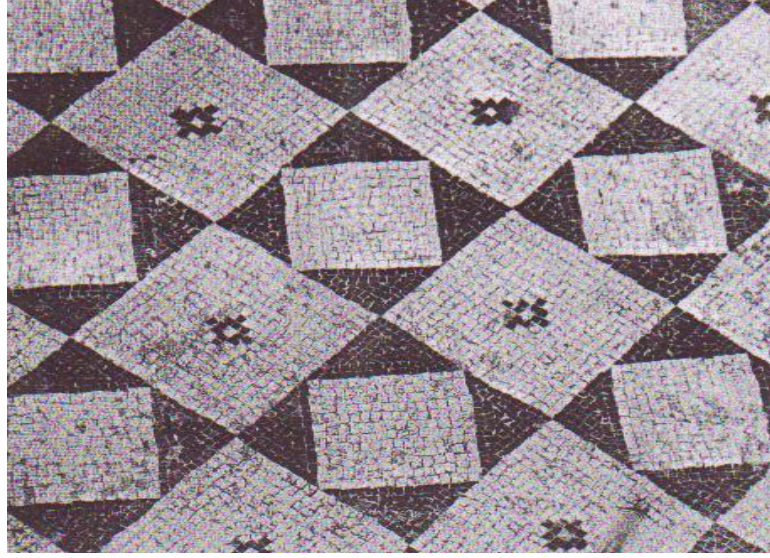

Resim 26: A Evi Peristili Taban Mozaïği Ve Detayı

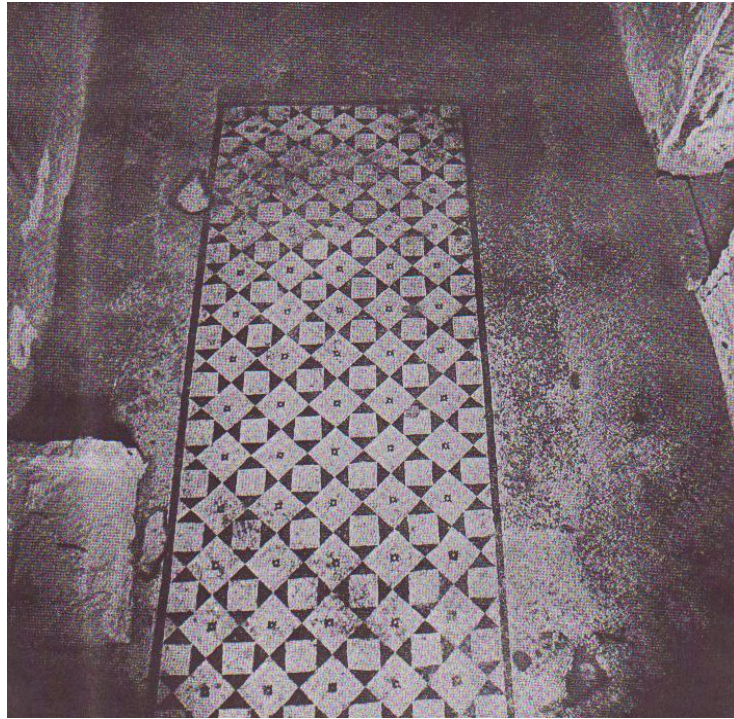

Resim 27: A Evi Peristili Taban Mozaïği Ve Detayı

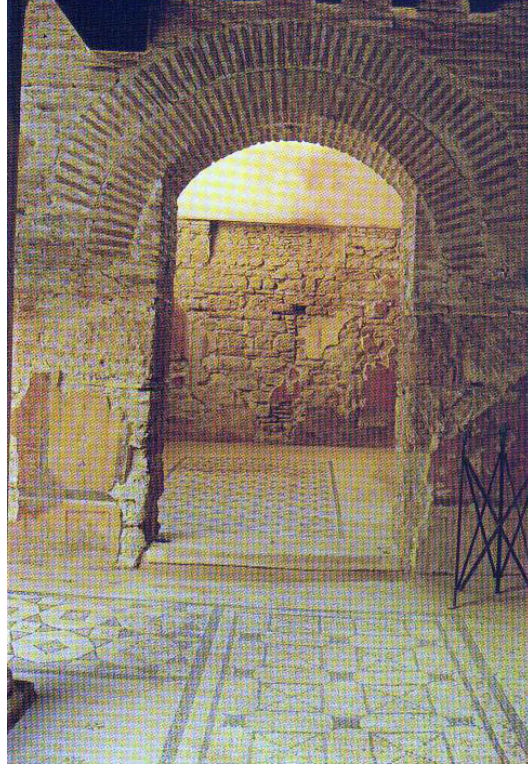
A3 Tiyatro Odası: Peristilin güneydoğusunda yer alan oda, duvarlarındaki tiyatro ile ilgili sahnelerin işlendiği fresklerden dolayı, “tiyatro odası” olarak adlandırılmaktadır. Evin en iyi korunmuş bölümü olan bu oda, ilk evrede Vestibül ile birlikte sekiz sütunlu İmpluvium’ a açılan bir kabul salonu olarak düşünülmüştür. Tiyatro odası tabanındaki mozaik, Vestibül ve güneydeki iki odanın tabanındaki mozaiklerle uygunluk göstermektedir. Ortadaki dikdörtgen pano tek bordür içinde değişken yerleştirilmiş geometrik motiflerden oluşan bir süslemeye sahiptir. Kuzeydeki duvar altında kalan iki küçük pano ise, baklava dilimleri içinde noktali rozetlerden oluşmaktadır. (Bkz. Resim 28 – 29 – 30)

Resim 28: A3 Odası Taban Mozaïği

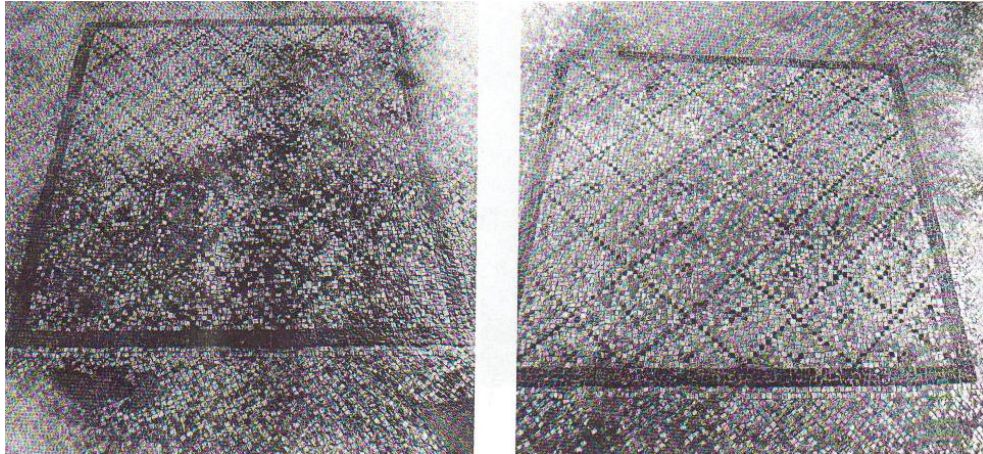

Resim 29: A3 Odası Taban Mozaïği

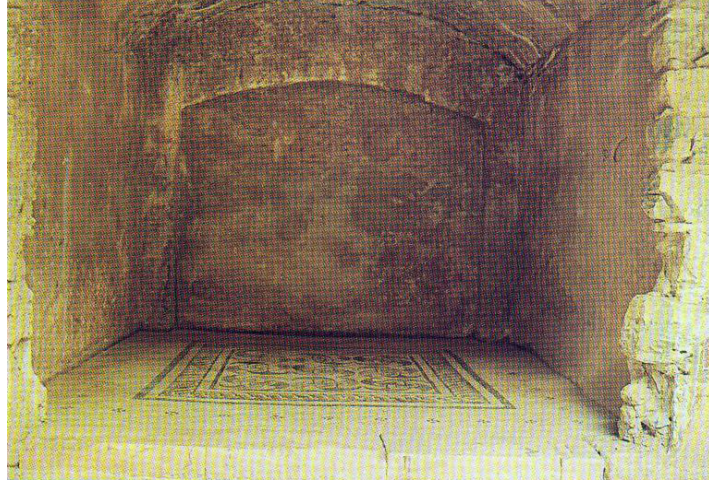
Resim 30: Tiyatro Odası Taban Mozaikleri

A4 ve A5 odalarının taban mozaikleri bütünü seçilemeyecek kadar yıpranmıştır. Bu odaların duvarlarındaki freskler ön plandadır. (Bkz. Resim 31)

Resim 31: A4 ve A5 Odalarının Taban Mozaikleri

A6 Tablinium: Peristilin güneyinde yer alan Tablinium evin en seçkin bölümüdür. Kemerli bir girişe sahiptir. Tablinium tabanı Peristilden 15cm. daha yüksektedir ve mozaikle kaplanmıştır. Kare pano halindeki mozaik, ikili sa örgüsünden oluşan bir bordürle sınırlanılmıtır. İç kısmında birbirine geçme zincir çevresinde aynı yönde dönen, dörtlü yarımalar biçiminde dokuz motif yer almaktadır. Siyah - beyaz, açık ve koyu kahverenginin kullanıldığı pano tek sıra halinde rozetlerle çevrelenmiştir. (Bkz. Resim 32 – 33 – 34)

Resim 32: A6 Tablinium

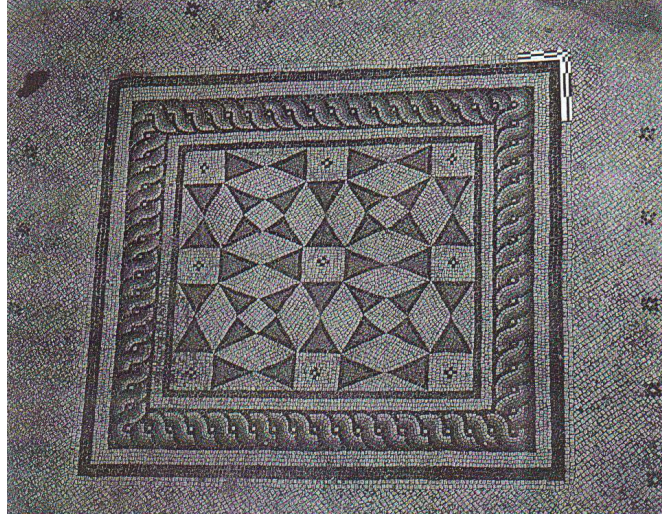

Resim 33: Tablinium Taban Mozaığı (Detay)

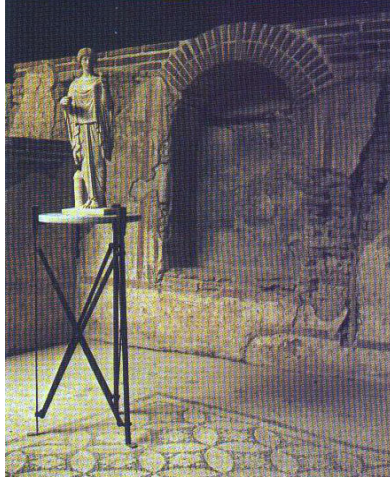
Resim 34: A6 Taban Mozaïği

A7 odasının tabanında kare biçimli pano halinde mozaik vardır. Mozaik ikili saç örgüsünden oluşan bordür içinde geometrik motifli bezemeye sahiptir. (Bkz. Resim 35)

Resim 35: A7 Odası Taban Mozaïği

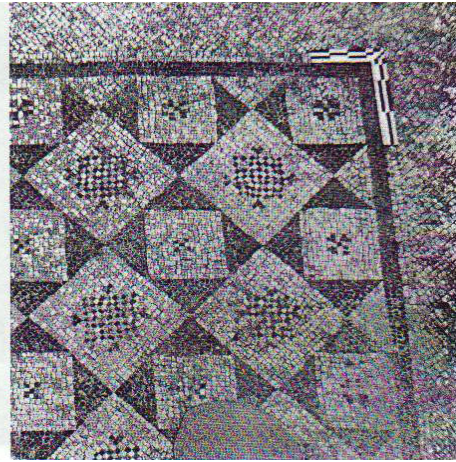
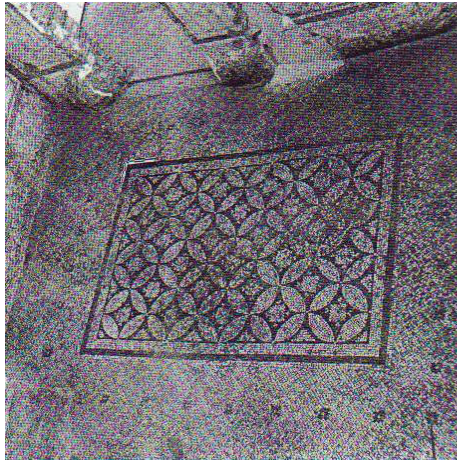
A8-A9 odaları ilk evrede Peristilin devamı iken, ikinci evrede Peristile açılan iki ayrı oda haline getirilmiştir. Her iki odanın da tabanları mozaikle süslüdür. Geometrik bezemeli mozaik panoların çevresi noktalı rozetlerle sınırlandırılmıştır. (Bkz. Resim 36 – 37 – 38)

Resim 36: A9 Odası

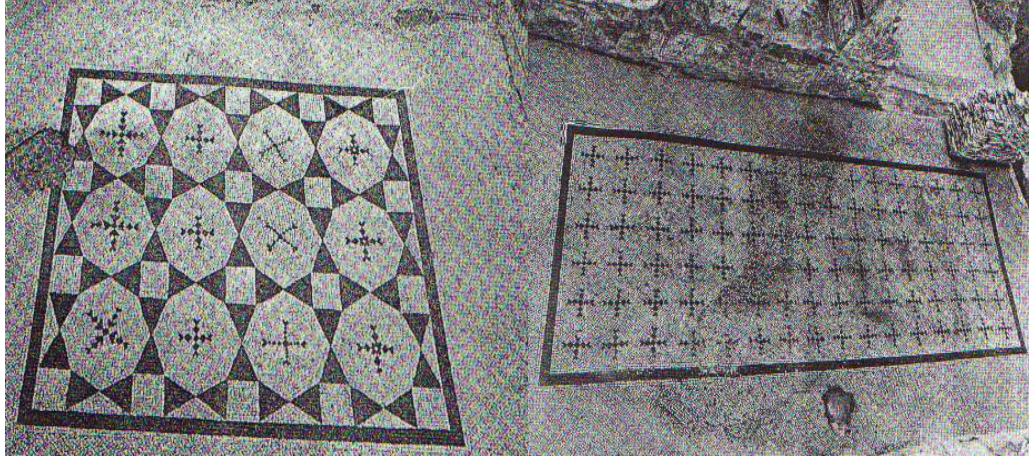
Resim 37: A9 Odası Taban Mozaïği (Detay)

Resim 38: A9 Ve A8 Odaları Taban Mozaikleri

A13' e girişı olan A16 odasının ve AB4 odasının taban mozaikleri, tamamen tahrip olmuştur. AB2 odası tabanındaki mozaik, iyi korunmuş durumdadır. Siyah-beyaz ve yaklaşık kare pano halindeki mozaik, çift bordür içinde değişken yerleştirilmiş dikdörtgen ve baklava dilimi biçiminde, geometrik bezemelere sahiptir. AB3 odası, ilk evrede A evinin bir bölümü iken, daha sonra B evinin bir bölümü

“B evi Klasik Roma evinin bütün özelliklerini taşır. Kazı buluntuları evin İ.S. 6. yüzyıla dek kullanıldığını ve bu süre içinde birçok kez onarım ve değişiklik gördüğünü kanıtlamaktadır. Ancak yinede ev ve süsleme elemanları özelliklerini yitirmemişlerdir. B evinin ilk odası olan B1, ilk evrede birbirine tonozlu bir geçişle bağlı, iki bölümden oluşmaktayken daha sonra bu geçiş yıkılarak, geniş bir salon kazanılmıştır. Bu durum, oda tabanındaki mozaik panolarda gözlenebilmektedir. Kuzeydeki dikdörtgen pano kalın bir bordürle çevrilmiş, yıldız benzeri motiflerle bezenmiştir. Diğer ise içleri yıldızlı sekizgen kasetlerle dekore edilmiştir. (Bkz. Resim 41)

Resim 41: B1 Odası Taban Mozaïği

B2 Peristil: A evi Peristilinden daha büyük boyutlu Peristilin tabanları, mozaik döşemelidir. Koyu sarı, beyaz ve siyah renkli, geometrik desenli panolar halindeki mozaiklerden, doğu ve batıdaki aynı tarzda birbirine köşelerden bağlanmış kare biçimli motiflerden oluşmaktadır. Güneydeki pano baklava dilimi oluşturacak biçimde dizilmiş dört yapraklı çiçeklerden oluşan bir bezemeye sahiptir. Bu panonun ortasında 2.87m. x 1.39m. boyutlarında çok renkli ayrı bir mozaik pano yerleştirilmiştir.”³⁵ (Bkz. Resim 42 – 43 – 44)

³⁵ Jobst, a.g.e., 50 – 52 s.

İkili saç örgüsünden oluşan bir bordürle sınırlanmış pano içinde mitolojik bir olay canlandırılmıştır. Poseidon'un* Amphitrite'yi** denizati Hippokamposla*** kaçırması olayının işlendiği panoda, krem rengi zemin üzerine kırmızı, gri, mavi, sarı ve kahverengi açık ve koyu tonlarda işlenerek sahneye derinlik kazandırılmış ve plastik bir hava verilmeye çalışılmıştır.

Resim 42: B Evi Peristili (B2) Güneyden Görünümü

* Poseidon: Yunan Mitolojisinde deniz tanrısına verilen addır. Romalılar ona Neptune derler.

** Amphitrite: Poseidon'un karısıdır.

*** Hippokampos: Yarısı at yarısı balık olan deniz hayvanlarına verilen addır.

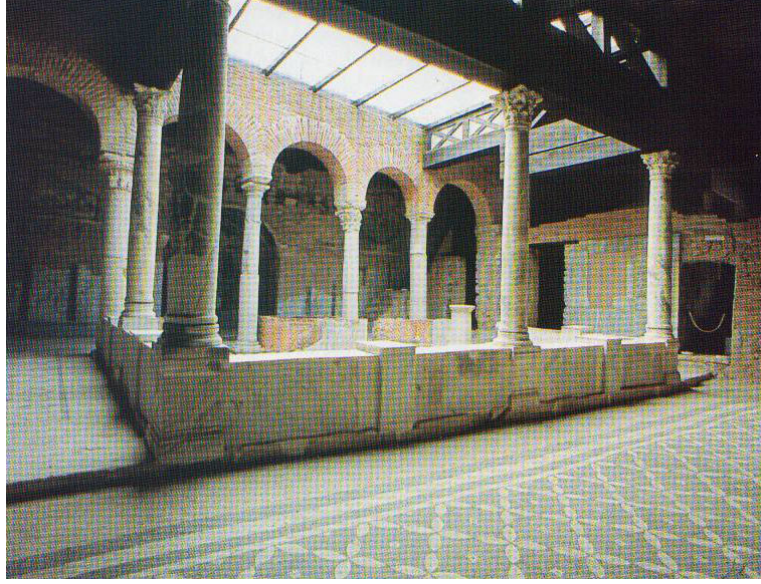

Resim 43: B Evi Peristili Taban Mozaïği (Detay)

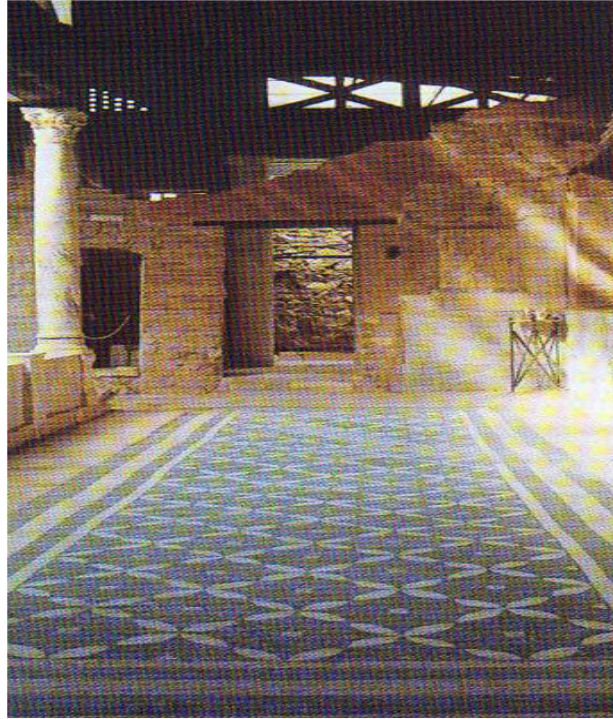

Resim 44: Poseidon' un Amphitrite' yi denizati Hippokamposla kaçırması,
B Evi Peristili

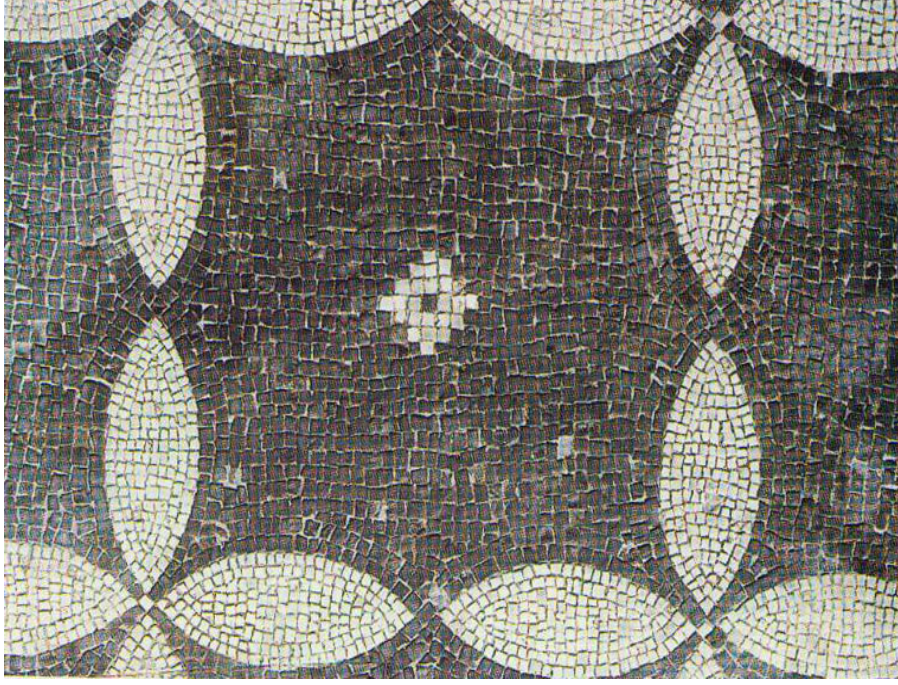
Peristilin kuzeyindeki mozaik pano, siyah-beyaz renkli ve çift bordürlüdür. Dört yapraklı yoncalarla sınırlandırılmış, içleri rozetli baklava dilimlerinden oluşan bir bezemeye sahiptir. (Bkz. Resim 45 – 46 – 47)

Resim 45: B 2 Evi Peristili (kuzeydoğudan görünüş)

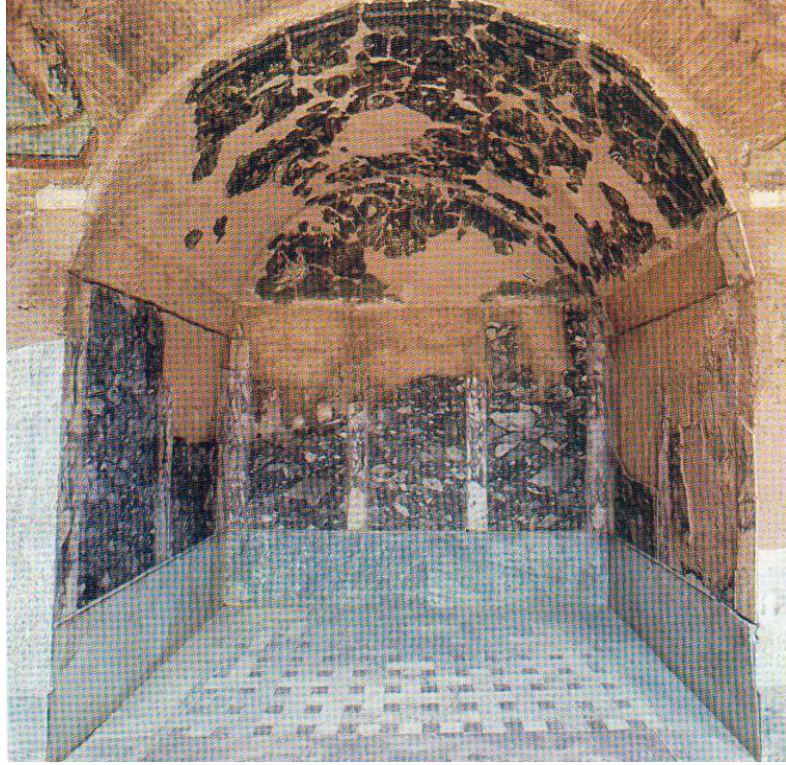
Resim 46: B Evi Kuzey Peristili

Resim 47: B Evi Kuzey Peristili Taban Mozaïği (Detay)

B3 Tablinium: Peristilin güneyinde, evin en seçkin bölümü olan Tablinium yer alır. Tonozlu bir mekân olan Tablinium' un tabanı, hasır örgüsü biçiminde kırmızı ve beyaz mermer plakalar ile kaplanmıştır. Tablinium tonozunda Roma dünyasının en güzel cam mozaik örneklerinden biri görülür. Kazılar sırasında, parçalar halinde bulunan mozaik, Sait Başaran tarafından restore edilerek orijinal yerine konulmuştur. Çok renkli bu mozaikte Cennet, Dionysos kültüyle ilgili sahneler, meyve, bitki, horoz, Girland taşıyan tavus kuşu, panterleri çeken Eros gibi figürler işlenmiştir. Ayrıca tonoz içinde, ortada kırmızı renkli dairevi çift bordür içinde, Dionysos ve Ariadne^{*} nin büstleri görülmektedir. (Bkz. Resim 48 – 49 – 50)

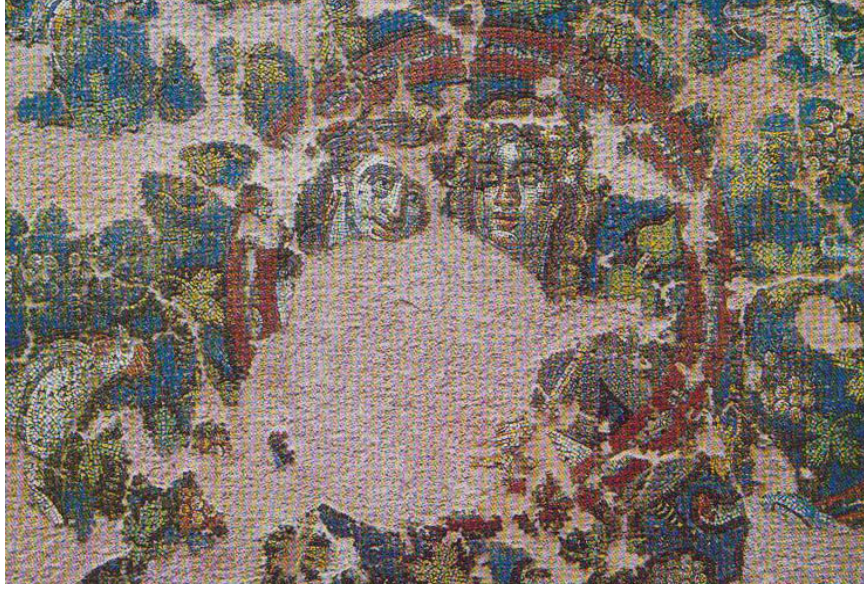
* Ariadne: Dionysos'un karısıdır.

Resim 48: B3 Tablinium

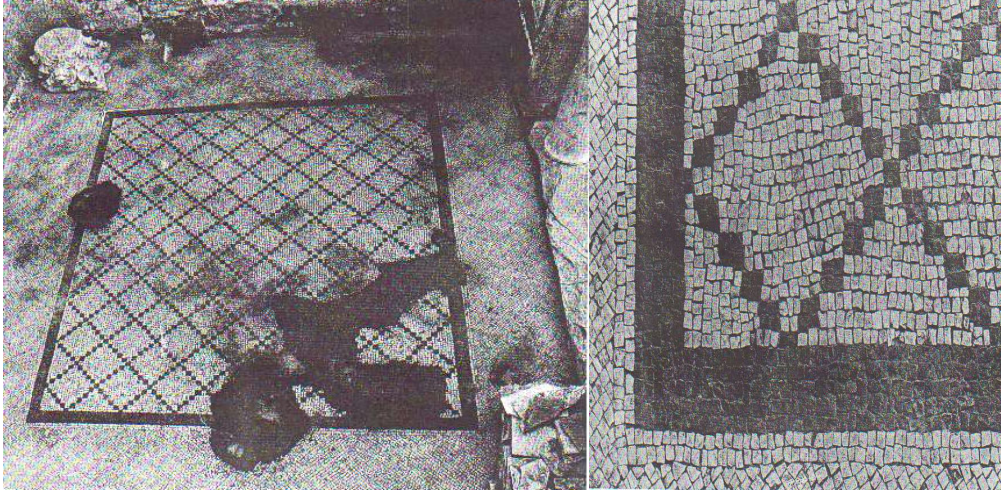

Resim 49: Tablinium, Cam Mozaik (Detay)

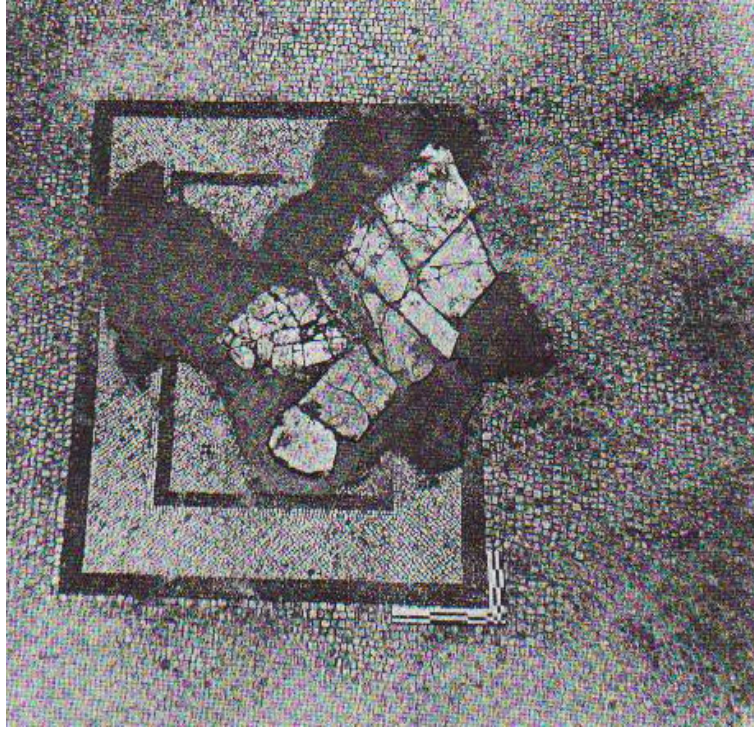

Resim 50: Tablinium, Cam Mozaik. Madalyon İçinde Dionysos ve Ariadne

B4 odası Peristilin doğusunda yer alır. İlk evrede A evinin bir odası olan AB1 odasına geçilmektedir. Fresk ve mozaiksiz basit bir oda olan, AB1 olasılıkla hizmetçi ve uşak odası olarak kullanılmaktaydı. Kare planlı B4 odasının tabanında, siyah-beyaz renkte, noktalarla baklava dilimi oluşturacak biçimde düzenlenmiş mozaik pano vardır. (Bkz. Resim 51) B4 odasının güneyinde yer alan B5 odası kare planlı olup tabanındaki mozaiklerden hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Peristilin güneybatısında yer alan B6 odası ise yatak odası olarak kullanılmaktaydı. Bu odanın taban mozaiklerinin yalnızca bordürleri belirgindir. Dikdörtgen bir pano halinde olan mozaığın bazı bölümlerinde işleniş farklılıkları ve orta bölümde tabana yapıştırılmış mermerlerin, farklı evrelerde yenilediğinin göstergesidir. (Bkz. Resim 52)

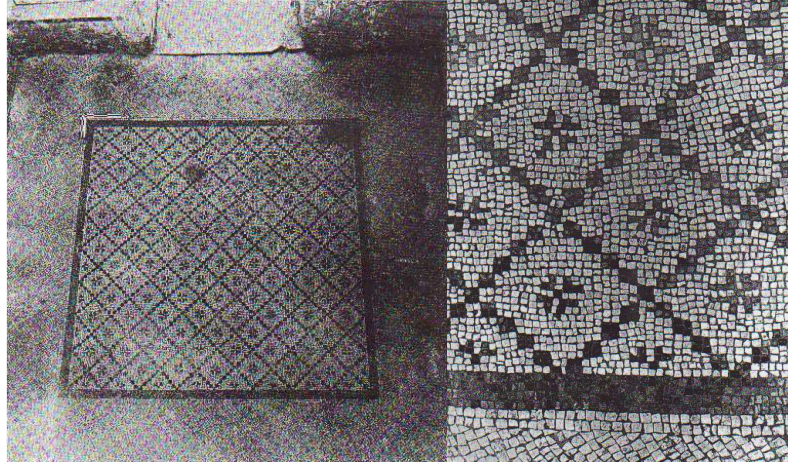

Resim 51: B4 Odası Taban Mozaïği

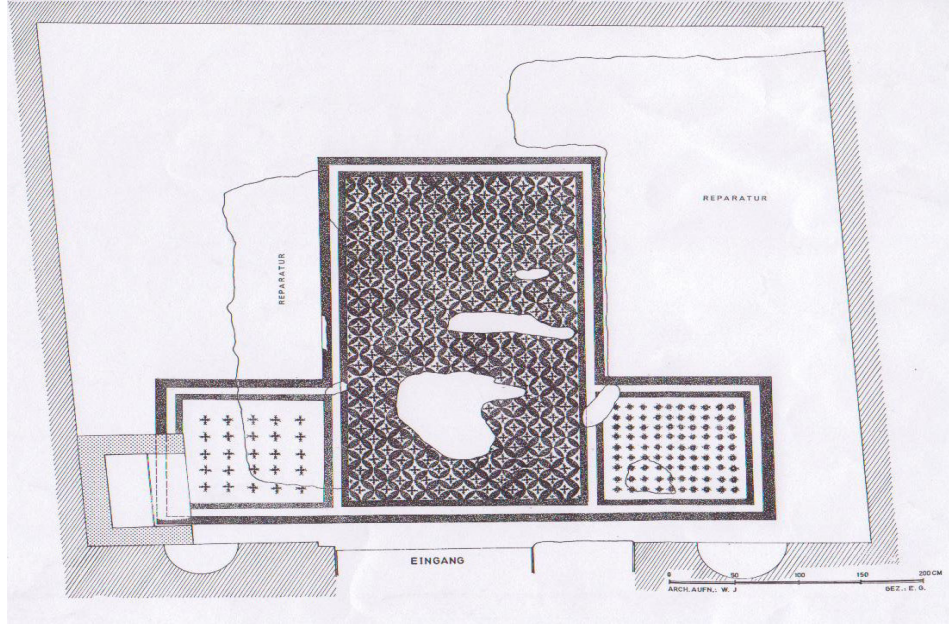
Resim 52: B6 Odası Taban Mozaïği

B6 odasının hemen yanında yer alan B7 odası da yatak odası olarak kullanılmaktaydı. Oda tabanında, kare pano halindeki mozaik, B4 odasındakine benzer tarzda baklava dilimi biçiminde düzenlenmiştir. (Bkz. Resim 53) B8 odası mutfak olarak kullanılmaktaydı. Buradaki taban mozaikleri ise oldukça yıpranmıştır.

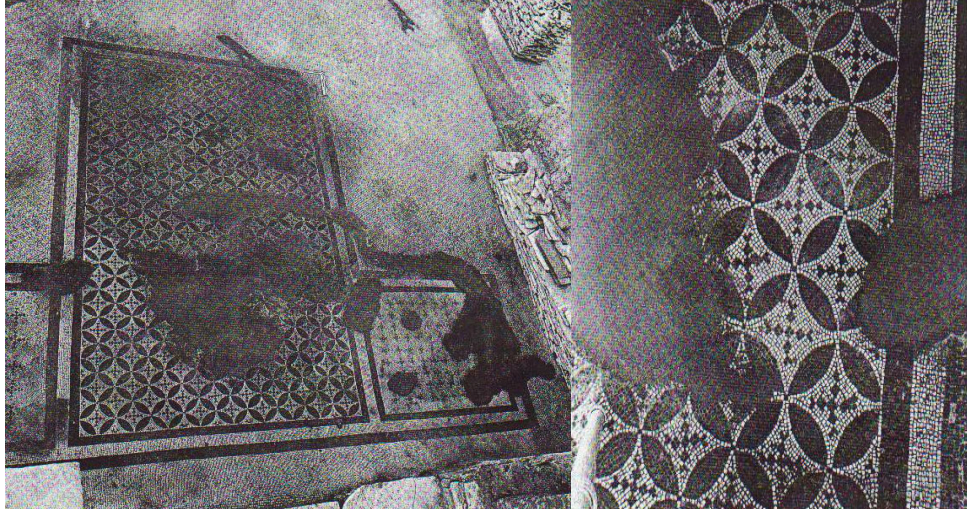

Resim 53: B7 Odası Taban Mozaïği

Peristilin kuzeyinde yan yana iki büyük oda yer alır. Bu odalardan doğudaki (B9) yemek odası olarak kullanılmaktaydı. Evin ileri gelenleriyle önemli konukların ağırlandığı odanın üç yanında kilineler bulunmakta, bu kilineler üzerine, yarım yatar durumda yenilip içilmekteydi. Kilineler arasındaki boşlukta siyah-beyaz renkli, iki küçük bir büyük mozaik pano yer almaktadır. Ortadaki büyük dikdörtgen pano iç içe geçmiş, birbirini kesen daireler ve içlerinde haç motiflerinden oluşmaktadır. Bu büyük panonun güneyindeki iki küçük pano ise kare biçimlidir. İçleri kar çiçeği ve haç motifleriyle doldurulmuştur. (Bkz. Plan 6 ve Resim 54)

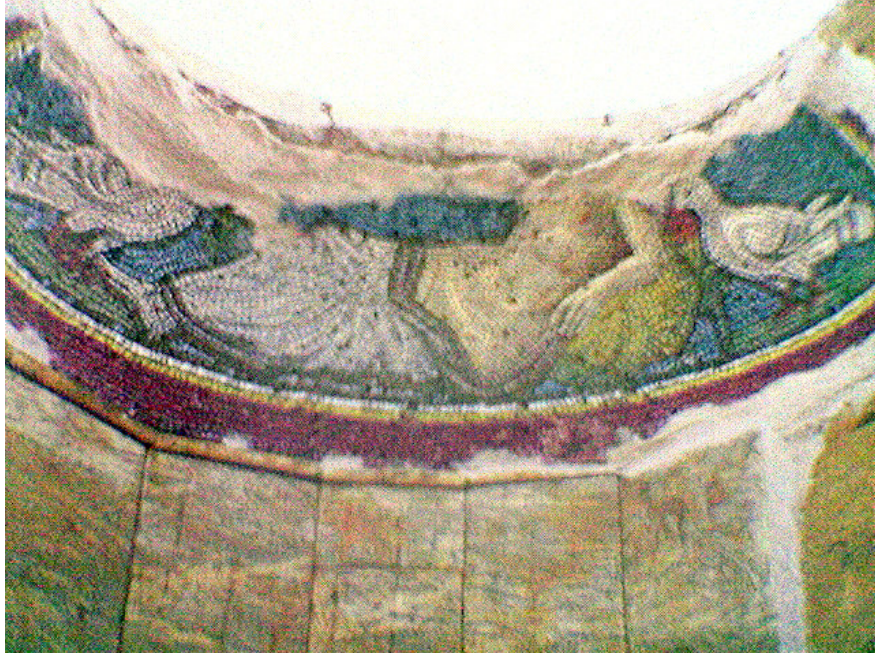

Plan 6: B9 Odası Taban Mozaïği Planı

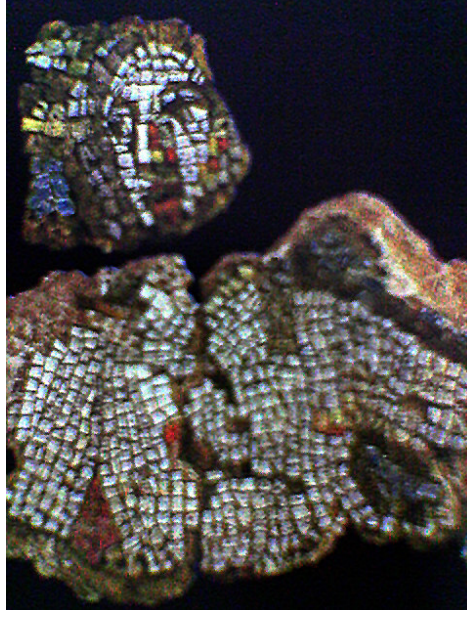

Resim 54: B9 Odası Taban Mozaïği

Oda girişinin iki yanında nişli iki çeşme vardır. İçleri mermer plakalarla kaplı olan çeşmeler yemeklerden önce ve sonra el yıkamakta kullanılmaktaydı. Çeşme nişlerinin yarım kubbesi içinde çok güzel işçilikte yapılmış, çok renkli cam mozaiklere rastlanır. Batıdaki nişin kubbesi içinde uzanmış, iki yanında kuğu olan bir kadın figürü işlenmiştir. Figürün başı ve gövdesinin üst bölümü eksiktir. Doğudaki çeşme nişinin kubbesi içindeki cam mozaikin büyük bir bölümü tahrip olmuştur. Yalnızca, bir erkek figür seçilebilmektedir. (Bkz. Resim 55 – 56)

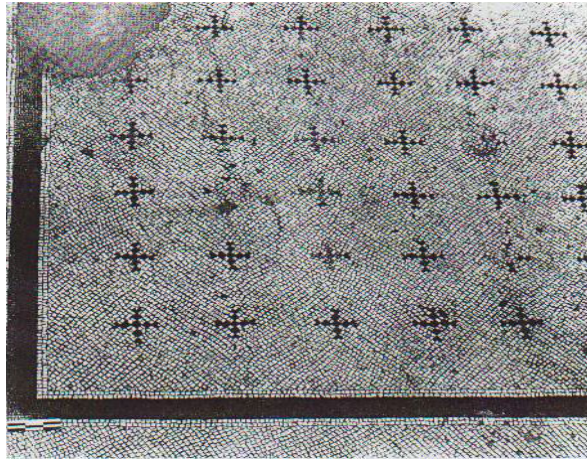

Resim 55: B9 Odasının Güneybatısındaki Çeşme Tonozunun İçindeki Cam Mozaik Parçası

Resim 56: B9 Odası Cam Mozaik Parçası

Peristilin kuzeybatısındaki B10 odası servis odası olarak kullanılmaktaydı. B11 odası ise peristilin güneybatısından ikinci bir peristil görünümündeki atriuma geçilmektedir. Bu odaların taban mozaikleri diğer odalarda olduğu gibi siyah-beyaz renkli, kar çiçekleriyle bezenmiş kare görünümündedir (Bkz. Resim 57). B12 odası ise atriumun güneyinde yer alan dikdörtgen planlı büyük bir odadır. Ancak, buradaki taban mozaikleri tümüyle tahrip olmuştur.

Resim 57: B11 Odası Taban Mozaïği

3. BÖLÜM

ROMA DÖNEMİ MOZAIK TEKNİĞİ VE GELİŞİMİ

3. 1. Mozaik Gelişim Aşamaları

“Bir mozaik panosunda çok değişik malzemenin kullanılması gerekmektedir. Ancak gelişim süreci içinde ele alındığında, yüzeydeki süsleme malzemesinin köklü değişiklikler geçirdiğini görmekteyiz. Mozaikte ilkin süsleme unsuru olarak farklı renklerde ve çoğunlukla da siyah-beyaz çakıl taşları kullanılmaktadır. Zaman içerisinde, çakıl taşlarının çeşitli renklerde boyandığına tanık olmaktadır. Bu dönemde, çakılların tıraşlanmış örneklerine de rastlanmaktadır. Ancak taşların gerçek tıraşlanması “Tesserae” denilen teknik, önce eski Yunan, sonraları da Roma mozaiklerinde kendini göstermektedir.

Bu teknikte taşlar kübik, dörtgen ve üçgen prizmalar biçiminde önceden kesilip, hazırlanmaktadır. Ardından mozaik panosuna işlenmektedir. Tesserae'nin keşfi, mozaği resimsel tarzda yapma arzusundan doğduğu sanılmaktadır. Antik çağın en önemli mozaikleri çakıl ve camdan yapılmış, Tesserae'lerden üretilmektedir. Taştan sonra en önemli mozaik süsleme malzemesi camdır. İlk kez M.Ö.3. ve 1.yy.lar arasında Helenistik çağda görülmüş ve sanatçılara sınırsız bir renk kullanma olanağı vermiştir. Bu iki ana maddenin dışında mermer, kiremit parçaları, seramik Tesserae'ler, Terrakota parçalar ve nihayet altın ile gümüş kullanılmıştır. Bu son ikisi ilkin Romalılar tarafından uygulanmıştır. Altın Tesserae'lerin roma dönemine ait ilk örneklerine Antakya döşeme mozaiklerinde M.Ö. 300'lerden sonra görmekteyiz. Genç Hıristiyan ve Bizans mozaikleri döneminde altın Tesserae'lerin Tanrı ve İsa tasvirlerinde gümüş ise 2. derecede önemli kişilerde kullanılmıştır. Mozaik taşlarının (küp şekilli tesseralar, dikdörtgen ve prizmatik şekilli taşlar) 5mm.' den ve 10mm.' ye varan boyutları ile yeni bir yapım şekli ortaya çıkmıştır. İri taşlar daha çok formları doldurmuşlardır. Teknik olarak mozaiklerin zaman geçtikçe kabalaştıkları görülmektedir. M.Ö. 1. yy.da Tesserae'nin ölçüsü 7mm. den 10mm. ye ulaşmıştır. Hatta daha büyük olanları vardır. Önceleri dikkatlice kesilmişlerdir, sonraları muntazam olmayan ve çeşitli büyüklükte taşlarla yapılmıştır. Teknik ve malzemenin

yanı sıra kullanılan harcın kendisi de büyük önem taşımaktadır. Roma döneminde harç yüzeye iki üç kat oluşturacak şekilde ve Tesserae yüzeyi taşıyacak şekilde serilmektedir. Birinci kat harcın dibe çökmemesi için harç hamuru sık döşenmiş taşların üzerine çatlama önlemek amacıyla yerleştirilmektedir. Yer mozaiklerinden başka duvar mozaikleri için de aynı uygulama dikkatle hazırlanmakta ve her durumda su geçirmeyen bir reçine ya da katran tabakası harçtan önce uygulanmaktadır. Ardından iki sıra kaba pürüzlü ve duvarın eklem yerlerinde çivilerle kuvvetlendirilmiş ikinci harç tabakası gelmektedir. Üçüncü kat ise, oldukça koyu hazırlanmaktadır. Ve yapıştırıcı olarak bileşiminde mermer tozu ve dövülmüş tuğla içermektedir.

Roma mozaikleri yapılış olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, küçük küplerin yan yana konmasından meydana gelmiş Opus Tessellatum denilen tarzdır. Bu teknikte tesserae düzgün ve düzenli çizgiler halinde yerleştirilmektedir. Dörtgen ve prizmatik küplerden yapılmış olan desen çalışma bittiğinde değişik renklere boyanmaktadır. İkinci tekniğe ise Opus Vermiculatum ya da minyatür mozaik denmektedir. Bu teknikte taşların doğal renkleri korunmakta ve küçük mozaik parçaları resmin gidişine göre dizilmektedir. Ancak bu dizilme nedeni ile taşlar adeta bir solucan gibi uzayıp gitmektedir. Opus Vermiculatum da zaten bu anlama gelmektedir.”³⁶

Opus Tessellatum: Antik Roma’da uygulanan duvar ya da döşeme mozaiği türüdür. Tessera denilen eş boyutlu küpçüklerin yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulan tekniğe verilen addır.

Opus Vermiculatum: Taşların doğal renkleri korunarak, küçük mozaik parçalarının resmin gidişine göre dizilmesiyle oluşturulan mozaik tekniğidir.

Opus Incertum: Bu teknik düzensiz şekillerde, küçük ve pürüzsüz, taş parçalarının rasgele biçimlerde uygulanmasıyla oluşturulmaktadır.

Opus Musivum: Opus Vermiculatum tekniğinin, çok küçük boyutlarda yapılmış küp tanecikleriyle bütün bir kompozisyona uygulanan şeklidir. Sadece cam tesserae ile yapılandırılmasıyla uygulanmaktadır.

³⁶ GÜTAT (2006), *Zeugma*, Erişim: 19.04.2006, <http://gutat.gantep.edu.tr/zeugma3.htm>

Opus Quadratum: Taşların geometrik üslupta, paralel bir sistem oluşturularak yerleştirilmesiyle oluşturulmaktadır.

Opus Reticulatum: Düzenli kesilmiş kare tesseraların açılı bir şekilde yerleştirilmesiyle oluşturulmaktadır.

Opus Segmentatum: Küçük ve geniş tesseraların bir arada uygulanmasıyla oluşturulmaktadır.

Opus Scutulam: Aralıksız ve boşluksuz, baklava dilimli mozaiklerdir.

Opus Sectile: Büyükçe kesilmiş geometrik biçimli mermer parça veya taş levhaların bir form oluşturacak şekilde yerleştirilmesiyle elde edilmektedir. Özellikle örgü motiflidir. Opus Sectilenin İskenderiye'den yeşil ve kırmızı taşlarla oluşturulmuş şekline Roma'da verilen isimi Opus Alexandrinumdur.

3. 2. Genel Mozaik Çeşitleri

Mozaik malzemeleri gözenekli veya gözeneksiz olabilmektedir ve bu her tür mozaik projesinin ön planlama aşamasında hatırlanması gereken önemli bir noktadır. Örneğin; bir evin dışında kullanılan gözenekli seramik malzeme donma nedeniyle çatlamaya neden olmaktadır. Malzemenin gözenekliliği, kullanılacak uygun yapıştırıcıyı ya da çimentoyu belirlemektedir.

“Bizans Smalt’ları: Yaklaşık 3/8 inç ölçüsünde (0,95 cm x 0,95 cm) cam tuğlalardır. Büyük tabakalar halinde yapılarak daha sonra bölünen bu malzemenin gevrek ve pürüzlü yüzeyi muhteşem ışık ve renk yansımaları göstermektedir. Bu yansımalar Ravenna ve İstanbul mozaiklerinde görülmektedir. Bizans smaltları elde edilebilen en geniş renk yelpazesine sahiptir ve oldukça pahalı bir malzemedir. Kullanılan cama, metal oksitler eklenerek renklendirilmektedir. Örneğin; kobalt oksit canlı lacivert, bakır oksit yeşil, kurşun ve demir oksitler sarı tonları vermektedir. Bizans smaltlarının yüzeyleri düzensiz olduğu için, düzgün yüzeylerde elverişli değildir. Örneğin masa üstü gibi.

Cam Tessera'lar: Tessera Latin kökenli yunanca bir kelimedir. 4 köşeli anlamına gelmektedir. Standart ölçüleri: 1,91cm x 1,91cm (3/4 inç x 3/4 inç) ve 0,95 cm x 0,95 cm (3/8 inç x 3/8 inç) 'dir. Bu işlem sonucunda; kenarlarda eğimli ya da küçük oluklu bir kenar, alt yüzeyde ise kare şeklinde kabartılardan bir model oluşmaktadır. Cam tesseralar, yüzeyi kâğıda doğru olacak şekilde, kâğıt tabakalara yapıştırılmaktadır. Kâğıdı, tesseralardan ayırmak için tabakayı ılık suyla ıslatıp soymak yeterlidir. Kolay temizlenir ve kir tutmazlar. Kalıplı cam mozaik düz bir zemine sahiptir. Bu yüzden de her türlü masa ve tezgâh üstü için uygun bir malzemedir.

Seramik Yer ve Duvar Çinileri: Seramikleri genellikle bir çekiçle parçalayarak ya da kesici aletler yardımıyla kırarak parçalara ayırmak mümkündür. Kırılan parçaların sıçramaması için çinileri her zaman bez ya da çuval içinde kırılmalıdır.

Taş: Büyük çakmak taşı ya da granit parçaları avlu mozaikleri için mükemmel dayanıklılıkta bir malzemedir. Bu taşlara ek olarak boyut ve renk açısından çok çeşitli çakıllar vardır. Taşların mutlaka elenmiş ve yıkanmış olmasına dikkat edilmelidir. Kullanılmadan önce tamamen kurutulmalıdır.

Ağaç: Maun ve gül ağacı gibi renk ve şekil özellikleri açısından nadir bulunan ağaçların kabuk ya da çıtalari mozaiklerde zengin sıcak dokular elde etmek için kullanılır. Ağaç parçaları cilalanabilir ya da renkli boyaarla renklendirilebilir.

Metal: Hafif ve kararmıyorsa mozaik için uygundur. Malzeme örnekleri çoğaltılabilir.³⁷

³⁷ Fatma Öztürk, **Mozaik Araştırması Mozaik Tasarım Ve Uygulaması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 1995), 1–3 s.

SONUÇ

Mozaik çok eski bir tarihin ve derin bir kültürün sonucu günümüze ulaşmış en modern sanat dallarından biridir.

Mozaik, Antik dönemden itibaren taş, pişmiş toprak, cam veya deniz kabuğu gibi malzemelerin, farklı veya aynı boyutlardaki küçük parçacıklarının, kireç - kum - tuğla tozundan meydana gelen harç üzerine, bir motif veya figür oluşturacak şekilde yerleştirilip, aralarındaki derz boşluklarının aynı harçla doldurulmasıyla yaratılan taban, duvar veya tavan döşemelerine verilen genel addir.

Plastik sanatlarda, mozaığın tanımını resim sanatının bir türü olarak da betimleyebilmekteyiz. Mozaik sanatı, resim sanatında olduğu gibi bir desen ya da imgeyi iki boyutlu olarak betimlemektedir. Her iki sanat dalının ortak yönü, büyük boyutlu yüzeyleri bezemeye uygun teknikler olmasıdır. Ancak mozaikte renk sınırının olması, kullanılan sınırlı malzemeden kaynaklanmaktadır. Mozaik, gelişimindeki ilk yıllarında yalnızca dini konuları kapsayan bir betimleme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de, mozaığın amacı her ne kadar işlevsel yada betimlemeye yönelik olsa da, mozaik ustaları çoğunlukla kullandıkları materyallerin niteliklerini de dikkate almaktaydılar. Bu sebepten dolayı mozaığın plastik sanatlara özgü kavramların ifadesinde yetersiz kalması kaçınılmaz bir olgudur. Rönesans'tan sonra mozaik dini konularla sınırlı bir anlatım aracı olarak gündeme geldiyse de, mozaik ustalarından istenen daha çok tabloları mozaığe aktarmaları olmuştur. Her ne kadar antik dönemlere ait mozaik sanatındaki temel prensiplerin anlaşılabilmesi, bir dini mozaik geleneğinin kurulmasına yol açmış ve bu gelenek resim taklitleri olmaktan ileri gidemeyen örnekler olmuşsa da ışık - gölge karşıtlıklarını yansıtmaya açısından mozaik eserler, resim sanatına kıyasla, zorlayıcı, ancak uzaktan bakıldıklarında oldukça etkileyicidirler.

Mozaik sanatı belirli bir mekân, kültür ya da zamanda biçimlenip doğmamıştır. Bu sebepten dolayı bilinen antik mozaikler değişik çağlarda karşımıza çıkmakta ve bu mozaikleri kronolojik sıraya göre yerleştirmek oldukça zor olmaktadır. Dolayısıyla da mozaik tasarımlarının hangi genişlikte düzenlendiği ile ilgili ince ayrıntılar, mutlak bir kesinlikle belirlenememektedir.

Mozaik sanatı, önce Roma'dan Akdeniz'e oradan Kuzey Afrika'ya ve son olarak da Avrupa'ya yayılmıştır. Yakın doğu uygarlıklarının antik sanatı içinde mozaiklere rastlanmamaktadır. Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra, mozaik sanatı İran ve Bizans toprakları içinde gelişmiştir. Fakat antik dünyanın etkileri, Bizans mozaik sanatında oldukça fazla görülmektedir. Bu etkiler Bizans sanat devirleri içinde gelişerek Rönesans'a aktarılmıştır. Orta çağda, yaklaşık 13. yy.dan sonra kiliselerde giderek daha az kullanılmaya başlanan mozaik, özellikle Rönesans'la birlikte, yerini resim sanatına bırakmıştır. 15. yy.dan 19. yy. başlarına dek mozaik sanatı tahtından inmiş, her ne kadar 19. yy.da İngiltere'de ve Meksika'da yeniden mozaik uygulamaları başlansa da mozaik, yerini resim sanatına bırakmıştır. 20. yy.da mozaik modern sanatlarda mimari ile birlikte yeniden gündeme gelmiştir.

Mozaik tarihine bakıldığında, hem materyal hem de mimari ortamla uyum sağlamayı amaçlayan bir kompozisyon biçimi geliştirilmeye çalışılmış, gelişiminin değişik aşamalarında uygulama yöntemlerinde değişiklikler görülmektedir. Bu değişimler bize mozaik sanatının tarihi gelişiminin anlaşılmasında büyük bir etken olmaktadır. Klasik dönemin karakterize edildiği çakıl taşı mozaik ve Helenistik dönemin karakterize edildiği tesserae mozaik, mozaik sanatı tarihinin anlaşılmasında bize yol gösteren en önemli gelişimlerdir.

Gerek döşeme mozaikleri, gerekse duvar mozaiklerinde bir sistem kurmak için, ortaya konulan, cins kavramlarının, dış dünyada görülen cinsleri tek tek görünüşleri, bir düzen içinde yerleştirilerek bağlanmaktadır. Bu görünüşlerin yerleştikleri her düzen, bir karşılaştırmayı, bir yandan eşitliklerin ve benzerliklerin bir yandan da ayrılıkların saptanılmasına dayanmaktadır. Bir yapıtın yapılış tarihi araştırılırken, yani, belge ve kaynaklardan tarihi saptanmayan, üslup yönünden belli bir zamanda yapıldığı ileri sürülürken, tarihi kesin olarak bilinen mozaik yapıtlardan hareket edilerek, bu yapıtın gelişme yönüne göre bir yer vermek suretiyle, bir karşılaştırma yapılmış olunur. Bir mozaik yapıtın üslup tayininde, belgelerde yapılış tarihini aydınlatacak kayıt yoksa tarihi kesin olarak bilinen mozaik döşemelerden hareket edilerek o yapıtların gelişme yönüne göre bir tarih çıkarmak mümkündür. Üslup tayininde ise belge ve kaynaklarda rastlanmayan, tarih ve sanat dışı özellikler yönünden birlik gösteren ya da bu şekilde kabul edilebilen başka yapıtlarındaki, bunlarla şekil benzerliklerini araştırmak suretiyle üslup tayin edilmektedir. Belli bir sanatçının üslubunu, hatta sanatçının belli bir gelişme devrindeki üslubunu

araştırdığımız gibi, bir halk zümresinin, bir soyun, bir milletin, bir ırkın üslubu da araştırılabilmektedir. Böylece o yapıtları yaratmış olan mozaik ustaları ait oldukları toplulukların özelliklerinden kurtulamazlar.

Roma sanatı genellikle belirli bir üslup gelişimi göstermemektedir. Romalılar, mimaride, resimde ya da heykelde olsun, ilkçağın değerli bulduğu sanat anlayışlarını benimsemekten kaçınmamışlardır. Üslup anlayışlarında olduğu gibi dinlerinde de farklı inanışları benimsemişlerdir. Bu inanışlara paralel olarak yapıları, evleri, heykelleri, resimleri ve mozaikleri de değişik karakterler göstermektedir. Roma dönemi mozaiklerinin anlaşılmasında Roma resim sanatının karakteristik özelliklerine ve sanat anlayışlarına değinilmesi gerekmektedir. Roma resim sanatının, Helenistik sanatın bir devamı olduğu tezi, genellikle kabul gören bir görüştür. Helenistik anlayışın gelişerek Roma sanatında kendine özgü bir resim anlayışına vardığı da gene kabul edilen bir husustur. Zarif endamların yer aldığı, elbise kıvrımlarının ve vücut biçiminin saklanmadığı, renkli ve oylumlu bir kompozisyon şekli, Roma duvarlarında belirlemektedir. Portrelerde kişisel hatların realist bir tarzda gösterilmesine önem verilmiştir. Gölge-ışık oyunlarından ve hareketli ifadelerden kaçınılmamıştır. Bu resimler bir odanın tüm duvarlarını kaplayan ve ev içi hayatının samimiyetini yansıtan konularıyla, Roma-Helenistik karışımı bir resim kompozisyonudur. Bu konu ve tasvir tekniği, hem kutsal yerler, hem de evler için aynıdır. Fakat dikkatimizi çeken şey, bu resimlerdeki kimi figürlerin genellikle mitolojik konulu olmasıdır. Özellikle Yunan mitolojisinden figürlerin yer aldığı kompozisyonlarda, Romalıların, Yunanistan'dan sanatçılar ve sanat eserleri getirdiklerini ve onlardan büyük ölçüde etkilendiklerini göstermektedir. Nasıl Yunanlılardan alınan tanrılar zamanla hem isim hem de biçim değiştirmişlerse, Roma resimlerinde de bu değişme görülmektedir. Figürlü konular M.S. 6. yy.dan sonra daha çok kilise tonozlarında, kubbelerde işlenmektedir. M.S. 6. yy.dan sonra erken döneme bir dönüş görülmektedir. Çok tanrılı dönemden Hıristiyanlığa geçiş ile birlikte, antik döneme ait Roma mozaiklerindeki pek çok desen ve sembol, yeni anlamlar yüklenerek kiliselerde kullanılmaya başlanarak birer sanat eserine dönüşmeye başlamaktadır.

Roma İmparatorluğu'nun mozaikçileri de resim sanatında görülen bu değişim ve nitelikler doğrultusunda, geleneksel Roma stilini yerel renk ve desenlerle birleştirerek mozaik eserlerine aktarmayı büyük bir ustalıkla başarmışlardır. Sembol ve desenlerdeki yarattıkları zenginlikle ve geliştirdikleri tekniklerle Roma mozaiklerine nitelik kazandırmışlardır. Mozaik sanatçısı, resim ve yontu, yapı ustası gibi yapıtında kendini arar, bulur ve esinlendiklerini yansıtır. Kendi şekli olmasa dahi yapıtında yorumladığı olay, onun gerçek şeklidir. Kompozisyonlarında, gerek hareket, gerekse duruş halinde iken, daima duruş ve hareket birbirlerine karışmıştır. Ancak, hareket ile duruşun nerede başlayıp biteceği, sanatçının tayininde ortaya çıkar. Hareketin ve duruşun birbirlerine dögümlenmiş oluşları kompozisyonun karışıklığını değil de düzenini göstermektedir. Kalabalık kompozisyonlarda İssos savaşı gibi, figürler tek başına hiçbir güzellik, hiçbir anlatım vermez, ancak, tümü ile figürler değerlendirilmiştir. Figürlerin hareketlerine yardımcı olan giysilerin kıvrımları ve kırışıklıkları hareketin yönünü saptamaktadır.

Roma sanatının tüm dallarında eyaletlerin etkisi açıkça görülmektedir. Bu eyaletlerin en önemlilerinden biri de Anadolu'dur. Anadolu, daha tarih öncesi çağlardan beri büyük bir uygarlığın beşiği olmuştur ve etkilerini çağlar boyunca sürdürmektedir. Anadolu bu çağda, köklü geçmişinin ve kültür birikiminin de yardımıyla, Roma Çağı'na ayak uydurmuş ve politik bağımsızlığı olmamasına rağmen, sanatını devam ettirmiştir. Bugünkü Batı uygarlığının kökenini, büyük ölçüde Anadolu topraklarında M.Ö. 1200 yılında başlayan ve uzun yıllar sürecinde gerçekleşen kültür gelişimine borçludur. Antik Efes Kenti buluntuları da bu etkiyi kanıtlamaktadır. Doğu ile Batı arasında başlıca kapı durumunda olan Efes'in önemli bir liman kenti olması, çağının en önemli politik ve ticaret merkezi olarak gelişmesini ve Roma Devrinde Asya eyaletinin başkenti olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla da Roma döneminde Efes, altın yıllarını yaşamıştır. Bu dönemde kentte 200.000'e yakın kişinin yaşadığı antik kaynakların yanı sıra arkeolojik verilerle de saptanarak Anadolu'nun en kalabalık kenti unvanını almıştır. Efes Anadolu'nun ki buraya Küçük Asya deniliyordu, batıya açılan kapısıdır. Ticaret nedeniyle kent halkı artık tamamen karışık bir hale gelmiştir. İyonyalılar, Lidyalılar, Romalılar hatta Ermeniler ve çok sayıda Yahudi karışmıştır. Bu süreç içerisinde birçok imparatorun yönetimi altına girmiş birçok savaşlar yapılmıştır. Savaşlar, katliamlar ve depremler yüzünden sürekli inşa edilen ve yeri değişen bir kendir.

Bunun yanında sanat tarihi açısından Efes'in önemli bir yeri vardır. Kentte sanat hareketleri çok canlı olarak yürütülmüştür. Romalıların Efes'i inşa etmesi ve Efeslileri özgür bırakması kentte, kültür - sanat ve düşünce yaşamını büyük bir özgürlüğe sahip olmasını sağlamaktadır. Bu yüzden birçok mimar, heykeltıraş, ressam ve mozaik ustaları caddeleri, tapınakları sanat eserleriyle donatmış, evlerin duvarlarına her biri şaheser sayılacak resimli panolar ve mozaikler ile kaplamışlardır.

Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda, yapılarda bu mozaiklere rastlanması, Efes'te dikkatleri evler üzerine çekerek kent halkının günlük yaşantısını geçirdiği evlerin de araştırılmasını gerektirmektedir. Yamaç evler olarak adlandırılan bu evlerin tabanları tümüyle mozaik ile kaplanmıştır. Roma döneminin karakteristik özelliklerini taşıyan bu mozaikler genellikle siyah beyaz ve geometrik desenli olmakla birlikte çok renkli, figürlü ve tıpkı Roma mozaiklerinde de olduğu gibi mitolojik konulu mozaiklerde vardır. Bu devir mozaiklerinde duruş sakin olmasına rağmen, yine de bir hareket görülmektedir. Motiflerdeki renk değişikliği ve canlılığı, göze çarpmayacak kadar birbirlerine akmakta; bir renkten diğerine çok rahat bir şekilde geçilmektedir. Geometrik bordürler içine kapanmış kompozisyonlarda mitolojik öyküler, kahramanların, soyluların ve yöneticilerin yaşantıları, savaş ve av gibi olaylar yansıtılmıştır.

Roma mozaiklerinin bu karakteristik örneklerini, Efes Antik Kenti mozaiklerinde sıkça görmekteyiz. Bir örnek vermek gerekirse, Efes Yamaç Evlerinden B2 Peristilin'de koyu sarı, beyaz ve siyah renkli, geometrik desenli bir pano yer almaktadır. Bu panonun ortasında 2.87 x 1.39 m. boyutlarında çok renkli ayrı bir mozaik pano yerleştirilmiştir. İkili saç örgüsünden oluşan bir bordürle sınırlandırılmış pano içinde mitolojik bir olay canlandırılmıştır. Poseidon'un Amphitrite'yi denizati Hippokamposla kaçırması olayının işlendiği panoda, krem rengi zemin üzerine kırmızı, gri, mavi, sarı ve kahverengi açık ve koyu tonlarda işlenerek sahneye derinlik kazandırılmış ve plastik bir hava verilmeye çalışılmıştır.

Efes ve Anadolu arkeolojisi için, Efes kazıları, St. John Kilisesi, Belevi Mezar Anıtı ve yakın çevredeki diğer ören yerlerinden getirilen, çok önemli eserleri ile zengin bir yerel müzedir. Miyken, Arkaik, Helenistik, Roma, Bizans ve Türk devirlerine ait eserlerin yanında, çoğunluğu Helenistik, Roma ve Bizans devri eserlerini barındırması, bugün sahip olduğumuz, kuruluşu tarihöncesi çağlara dayanan ve dünyanın en etkileyici antik kentlerinden biri olarak anılan Efes kentinin sanat tarihi ve milli bilinç adına araştırılmaya değer olduğunun kanıtıdır.

Efes Müzesi koleksiyonlarında halen yaklaşık 50.000 eser bulunmaktadır. Bu sayı her yıl sürdürülen arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan veya çevre halkının bağış yoluyla getirdiği eserler ile artmakta, müze koleksiyonları zenginleşmektedir. Bu eserlerin kısa süre içinde bilim dünyasının ve insanlığın hizmetine sunulması düşüncesiyle Efes Müzesi'nde "Yeni Buluntular Salonu" oluşturulmuştur. Ancak, bu salon her zaman yeterli gelmemekte, diğer salonlardaki sergilemelerin de yeni buluntular ışığında ve çağdaş müzecilik anlayışına uygun olarak yenilenmesi gerekmektedir.

Geçmişin izleri toprak altında saklandığından asırlarca bozulmadan kalmıştır. Arkeologlarca açığa çıkarılmaları ile geçmiş kültürlerin bu kalıntıları, tarihin araştırılabilir belgelerine dönüşmektedir. Sanat tarihi ulusların varlığının ve devamlılığının inkar edilemez delilleridir. Geçmişte yaşamış insan topluluklarının ve onların oluşturduğu sosyal siyasal yapıların ve de onların bıraktıkları tüm maddi kültür varlıklarının gün ışığına çıkarılması o ülkenin kendi somut biçimini yani milli kültürlerini oluşturmaktadır. Milli kültür, milli ve manevi değerlerin öğretildiği eğitim kurumlarında oluşmaya başlamaktadır. Milli ve manevi değerleri öğrenen gençler ise bu değerlere sahip çıktıkları ölçüde devleti, milli birliği ve beraberliği güçlendirmektedirler. Bu sebeptir ki arkeoloji ve sanat bir toplumda araştırılması vazgeçilmez unsurlardır.

Sonuç olarak, bu çalışma, tarihin, sanatın ve kültürel değerlerin her millet için büyük bir önemi olduğunun bilincini taşıyarak hazırlanmış; tarihi geçmişlerini, kültürlerini, medeniyetlerinin ortaya çıkışını ve merteye kazanmalarını tarihin derin sayfalarından öğrenmek isteyenlere, iyi bir kaynak teşkil etmesi amaç edinilmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- 1- DUNBABIN, Katherine; **Mosaics of the Greek And Roman World**, Cambridge University Press, First press, UK, 1999, 356 S.
- 2- ERDEMGİL Selahattin ve diğçerleri; **Efes Yamaç Evleri**, Hitit Color, İzmir, [yıl bilinmiyor], 64 S.
- 3- ERDEMGİL, Selahattin; **Ephesos**, Archeologist, Director Of The Ephesus Museum, Net Turistik Yayınlar, Birinci basım, İstanbul, 1986, 138 S.
- 4- JOBST, Werner; **Römische Mosaiken Aus Ephesos I**, Verlag, Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Birinci basım, Avusturya, 1977, 110 S.
- 5- LING, Roger; **Ancient Mosaics**, British Museum Press, First press, London, 1998, 144 S.
- 6- TURANİ, Adnan; **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitapevi, Beşinci basım, İstanbul, 1995, 702 S.
- 7- TÜRKOĞLU, Sabahattin; **Efes'in Öyküsü**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Bölge, Şehir ve Semt Monografileri Dizisi, Dördüncü basım, İstanbul, 1999, 173 S.
- 8- ÜSTÜNER, Ali Cengiz; **Mozaik Sanatı**, Engin Yayıncılık, Birinci basım, İstanbul, 2002, 118 S.
- 9- WHEELER, Martimer; **Roma Sanatı Ve Mimarlığı**, çev: Zeynep K.Erdem, Homer Kitabevi, Birinci basım, İstanbul, 2004, 240 S.

Dergi Ve Kataloglar:

- 1- BAŞGELEN, NeziĖ; "Birecik Barajı Tufanından Yeni Gaziantep Müzesi' ne Belkıs-Zeugma", **Seramik Türkiye Dergisi**, Sayı:12, 2006, 127 s.
- 2- **Efes Rehberi**, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü Ve Efes Müzesi, İstanbul, 2000, 80 s.
- 3- ERDEM, Zeynep; "Ephesos", **Atlas Dergisi**, Sayı:162, 2006, 146 s.

Yayınlanmamış Tez, Rapor ve Bildiriler:

- 1- ÖZTÜRK, Fatma; **Mozaik Araştırması Mozaik Tasarım Ve Uygulaması**,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar
Enstitüsü,1995.
- 2- TÜLEK, Füsun; **Geç Roma-Erken Bizans Mozaiklerinde Paganizmden
Hıristiyanlığa Geçmiş Bir Motif Olarak Orpheus**, Yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat
Tarihi Anabilim Dalı,1996.

Webliografya:

- 1- ABBASOĞLU, Haluk(2006), **Yunan ve Roma Sanatı**, Erişim: 10.03.2006,
<http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/romasanati.htm>
- 2- Arkeoloji (2006), **Dionysos'un Düğünü**, Erişim: 01.09.2006
www.arkeo.org/zeugma=dionysos
- 3- Art Academy (2006), **Mozaik**, Erişim: 20.04.2006,
www.artacademy.com.tr/dictionary.asp
- 4- History of the Antique Mosaic Art, (2006), **Antique art of Mosaic Decorations**,
Erişim:14.03.2006, <http://www.frammentiart.com/mosaic-history.aps>
- 5- Sadberk Hanım Müzesi(2006),Arkeoloji Bölümü, **Roma Çağı**, Erişim: 05.04.2006,
<http://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/turkish/arkeo/roma.htm>
- 6- **Mozağin Kısa Öyküsü**, Erişim: 14.03.2006,
<http://www.mozaikci.com/turkce.html>
- 7- **Zeugma Tarihçesi**, Erişim: 9.01.2006,
<http://www.zeugmaweb.com/zeugma/onem.htm>
- 8- GÜTAT (2006), **Zeugma**, Erişim: 19.04.2006,
<http://gutat.gantep.edu.tr/zeugma3.htm>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad, Soyad: Didem Tabanlı

Doğum yeri ve yılı: Ankara – 21 Haziran 1981

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim Bilgileri

Yüksek Lisans: 2007, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Ana Sanat Dalı, İzmir

Lisans: 2003, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Endüstriyel Seramik Tasarımı, Seramik Bölümü, İzmir

Lise: 1999, İzmir İnönü Lisesi

İş Tecrübesi: 2007, Creative Nokta Tanıtım Ltd. Şti.